

Türkçede İletişim Fiilleri: Fiillerin Sınıflandırılmasında Hibrit Yaklaşım

Communication Verbs in Turkish: Hybrid Approach in Classification of Verbs

Nuh DOĞAN¹

Araştırma Makalesi / *Research Article*

Geliş Tarihi / *Received*: 06.10.2022

Kabul Tarihi / *Accepted*: 20.11.2022

Doi: 10.48146/odusobiad.1184961

Atıf / Citation: Doğan, N., (2022). “Türkçede İletişim Fiilleri: Fiillerin Sınıflandırılmasında Hibrit Yaklaşım” ODÜSOBİAD 12 (3), 2441- 2466 Doi: 10.48146/odusobiad.1184961

Öz

Türkçede fiiller son zamanlarda çoğunlukla tematik ya da anlamsal olarak tasnif edilmektedir. Fiil sınıflarının, dar anlamda ise iletişim fiillerinin tematik esasa dayalı sınıfları hem sayı hem de nitelik açısından araştırmacıdan araştırmacıya farklılık gösterir. Fiil sınıflarının araştırmadan araştırmaya farklılaşmasının nedeni fiil sınıflamalarının çoğunlukla dil bilimsel sezgiye dayanmasıdır. Bu tutum anlamları, söz dizimi, üye ve rol yapısı, söz dizimsel davranışları farklı olan fiillerin aynı sınıfta değerlendirilmesine yol açmıştır. Fiillerin gerçek anlam sınıfları araştırmacıların dil bilimsel sezgilerine değil daha güvenilir, tutarlı dil bilimsel esas ve ölçütlere göre belirlenebilir. Bugün dil bilimi araştırmalarında tematik esasa dayalı tasnif çalışmaları çoktan terkedilmiş, fiiller genellikle dillere özgü geliştirilmiş dilsel esas ve ölçütlere göre tasnif edilmekte ve hibrit yaklaşımlar kullanılmaktadır. Bu tür yaklaşımlar, fiillerin eş anlamlılık, yakın anlamlılık, alt anlamlılık, çok anlamlılık gibi anlam ilişkilerini de betimleyen, anlam duyarlı fiil sınıflarının belirlenmesini kolaylaştırmaktadır. Bu çalışmada iletişim fiillerinin alt sınıflarını belirleyebilmek için Türkçeye özgü beş (5) farklı dilsel esas ve ölçüt geliştirilmiştir: *üye ve rol yapısı, üye yapı yapıları, olay yapı zinciri, söz dizimsel yapı ve sözlüksel yapı*. İletişim fiillerinin alt sınıfları bu esas ve ölçütlere dayanarak belirlenmiş, tematik esasa dayalı sezgisel fiil sınıflamalarına nazaran daha tutarlı ve hassas sınıflar oluşturulmuştur. İletişim fiilleri dilsel ölçütler ışığında yedi (7) ana sınıfa ayrılmıştır. Sonra her ana sınıfın fiillerin söz dizimsel yapı ve davranışlarına göre belirli söz dizimsel alt sınıflara ayrılmıştır. Diğer ölçütlerin yardımıyla her ana anlamsal ve alt söz dizimsel fiil sınıfı dört (4) farklı fiil tipiyle etiketlenmiştir. En son aşamada sınıfı temsil edebilecek prototip bir fiil ve onun anlamına göre sınıflandırma yapılmıştır. Bu süreç, anlam duyarlı I. tip otuz bir (31) iletişim fiil sınıfını ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe fiiller, fiil sınıfları, iletişim fiilleri, üye ve rol yapısı, anlam ilişkileri.

Abstract

Verbs in Turkish have recently been classified as thematic or semantic. Verb classes, and in the narrow sense, thematically based communication verb classes differ from researcher to researcher in terms of both quantity and quality. The reason why verb classes differ from research to research is that verb classifications are mostly based on researchers' intuition. This has led to the classification of verbs with different meaning, syntax, argument and role structure in the same class. The real semantic classes of verbs can be determined not by

¹Doç. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Atakum-Samsun. E-Mail: nuhdogan55@hotmail.com ORCID ID: 0000-0001-8935-8428

researchers' intuition, but by more reliable and consistent linguistic bases and criteria. Today, classification studies based on thematic basis have long been abandoned in linguistics research, verbs are generally classified according to linguistic basis and criteria developed specifically for languages, and hybrid approaches are used. Such approaches facilitate the identification of semantic verb classes that describe the semantic relations of verbs such as synonymy, near-synonym, subsynonym, and polysemy. In this study, five (5) different linguistic bases and criteria specific to Turkish were developed in order to determine the subclasses of communication verbs: argument and role structure, argument structure structures, event structure chain, syntactic structure and lexical structure. Sub-classes of communication verbs were determined based on these basics and criteria, and more consistent and sensitive classes were created compared to the thematic-based intuitive verb classifications. Communication verbs are divided into seven (7) main classes in the light of linguistic criteria. Then, each main class is divided into specific syntactic subclasses according to the syntactic structure and behavior of the verbs. With the help of other criteria, each major semantic and sub-syntactic verb class was labeled with four (4) different verb types. At the last stage, the verb class was classified according to a prototype verb that could best represent it and its meaning. This process has revealed thirty-one (31) classes of communication verbs of type I that are sensitive to meaning.

Keywords: Turkish verbs, verb classes, communication verbs, argument and role structures, semantic relations.

Giriş

Fiiller, cümlelerin söz dizimsel ve anlamsal yapısını kuran ve geliştiren sözlük birimleridir². Bu nedenle dil ve dil bilim araştırmalarında fiiller hep dikkat çekmiş ve farklı sınıflamalara tabi tutulmuştur. Türkçede fiiller önceleri çoğunlukla biçim bilimsel açıdan incelenmiş ve sınıflandırılmıştır. Türk dili araştırmalarında son dönemde biçim bilimsel esasa dayalı yapılan geleneksel inceleme ve sınıflamalar terk edilmiş, yerini çoğunlukla tematik ya da kavram alanlarının esas alındığı tasnif ve incelemelere bırakmıştır (bk. Şahin, 2012; Yıldız, 2016; Hirik, 2018; Aydoğmuş, 2021; Özeren & Alan, 2018; Seçkin, 2019; Çelik, 2021; Bilgin Aksoy, 2021). Söz konusu çalışmalarda fiillerin anlama göre sınıflandırıldığı ileri sürülse de dikkatle incelendiğinde fiil tasniflerinin anlam duyarlı olmadığı, dil bilimsel sezgiye dayandığı ve daha çok tematik olduğu anlaşılmaktadır. Tematik esasa dayalı fiil tasniflerinin yazın alanında köklü bir geçmişi vardır. Türkiye Türkolojisinde fiiller çoğunlukla biçim bilimi ya da yapı bakımından tasnif edilse de nispeten tematik esasa dayalı olarak da öteden beri tasnif edilmektedir. Fiillerin tematik esasa dayalı fiil tasnifi Batı'da ve Rus dil bilimi çevresinde de öteden beri bilinmekte ve kapsamlı biçimde uygulanmaktadır³. Buna karşın son dönem dil araştırmalarında fiil sınıflandırmaları artık oldukça farklı yönlerde ilerlemektedir. Levin'in (1993) meşhur tematik fiil tasnifi bile fiillerin söz dizimsel davranışları ve üye (çatı) değiştirim olasılıklarıyla belirlenmesine karşın bugün *çerçeve anlam biliminin* (frame semantics) bulgularına nispeten sezgisel bulunmakta ve yeni yaklaşımlar önerilmektedir (bk. 2. Bölüm). Dil biliminde salt tematik esasa ve *kılınşa* (aktionart) dayalı fiil sınıfları

² Bu, bilimsel araştırmalarda yaygın biçimde incelenmiş ve üzerinde fikir birliği olan bir konudur. Bresnan (2001), fiillerin üye yapısının söz dizimsel ve semantik olmak üzere iki yüzü olduğunu, söz dizimsel yüzünde fiillerin üye yapısıyla söz dizimsel bağımlılıklarını betimlemek için gerekli en küçük bilgiyi sunduğunu belirtir. Fillmore (2003: 460), üye yapısının bir cümledeki ilk organizasyonunu sunmada önemli bir rol oynadığını dile getirir. Daneš (1994a: 2003) fiilin cümledeki söz dizimsel ve anlam bilimsel yapısını belirlediğini ileri sürer. Türkçe fiillerin söz dizimi ve anlam bilimsel yapıyla ilgisi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Doğan, 2017; Doğan, 2018; Doğan, 2021.

³ Rus dil biliminin etkisiyle Türk dil bilimi çevresinde önerilen tematik fiil tasnifleri Yıldız (2016)'da oldukça kapsamlı şekilde derlenmiş ve sunulmuştur. Bk. Yıldız, 2016: 45-53. Batı'daki fiil tasnif önerileri için 1. Bölüm'e bakınız.

bugün bilimsel gelişmelere paralel biçimde çoğunlukla *üye ve rol yapısı*⁴ (argument structures and rol frames), *üye yapı yapıları*⁵ (argument structure structures), *istem/üye çerçeveleri*⁶ (valency/ argument frames), *üye değiştirimleri*⁷ (argument alternations) temelinde yahut bu çalışmada da uygulandığı gibi birden fazla yaklaşımın ya da dil bilimsel ölçütün eş zamanlı kullanıldığı *hibrit*⁸ yaklaşımlarla tasnif edilmektedir. Buna karşın bugün Türkçenin farklı tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri ve metinleri üzerinden yapılan fiil tasnif çalışmalarının fiillerin ana ve alt fiil sınıflarıyla ilgili tafsilatlı bölümler içerse de çoğunlukla kavram alanlarına ve dil bilimsel sezgiye dayalı şekilde sürdüğü görülmektedir.

Bu çalışmada Türkçe fiillerin sınıflandırılmasında sıklıkla kullanılan tematik yaklaşımla hibrit yaklaşım karşılaştırılmıştır. Fiillerin anlam sınıflarının eser dizini ve sözlüklerin tanım ve açıklamalarının esas alındığı salt tematik bakış açısına ve dil bilimsel sezgiye dayalı yaklaşımlarla değil bugün dil bilimi yazın alanındaki gelişmelere koşut biçimde üye ve rol yapılarının, üye yapı yapılarının, söz dizimsel ve sözlüksel yapıların eş zamanlı kullanıldığı hibrit bir yaklaşımla ancak belirlenebileceği ileri sürülmüş ve iletişim fiilleri açısından hibrit yaklaşımın bir uygulaması yapılmıştır. Hibrit yaklaşımın tematik yaklaşıma kıyasla fiillerin anlam sınıflarını daha iyi belirlediği, fiillerin söz dizimsel ve sözlüksel nedenlerle maruz kaldığı anlamsal süreçleri ve fiil sınıfları arasındaki geçişleri daha iyi açıkladığı, özellikle çok anlamlılık, eş ya da yakın anlamlılık gibi anlam ilişkilerini daha iyi ortaya çıkardığı ileri sürülmüştür. Bununla birlikte hibrit yaklaşım tematik bakış açısını tümüyle göz ardı etmez. Hibrit yaklaşım, iletişim fiillerinin temel ve alt süreç tiplerinin belirlenmesinde dilsel esas ve ölçütlerle tematik bakış açısının eş zamanlı kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Hülasa bu çalışmada hibrit yaklaşım aracılığıyla Türkiye Türkçesinde iletişim fiillerinin anlam yakınlığı oldukça yüksek, birçok durumda eş anlamlı kullanılabilen alt fiil sınıfları belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmada sıklık kullanımı yüksek olan 534 fiilin *istem çerçeve bilgisinin* (valency frames) betimlendiği Doğan (2011)'deki veri havuzu kullanılmıştır. Bunun nedeni Doğan (2011)'de Türkçe *süreç tipleri* ya da *olay durumlarının* (state of affairs) anlam çerçevesinin ayrıntılı biçimde incelenmesidir. Fiillerin anlam çerçevelerinin betimlenmesi fiillerin sözlüksel anlamlarının ve fiil sınıflarının tespit edilmesinde en önemli aşamalardan biridir. Doğan (2011)'de 534 fiil 2250 istem çerçevesinde üye ve rol yapısı, söz dizimsel ve sözlüksel yapıları açısından betimlenmiştir. Bu bilgi, iletişim fiillerinin sınıflandırılmasında kullanışlı bir veri olarak kullanılmıştır. Bu yöntemin sözlük ve eser dizinlerinin tanım ve açıklamalarına dayanan tematik inceleme ve sınıflamalarına kıyasla daha isabetli sonuçlar vereceğine inanılmaktadır. İletişim fiilleri belirli alt anlam sınıfları yanı sıra dört (4) farklı tipe ayrılmıştır. Birinci (I) tip iletişim fiillerinin asıl olduğu, ikinci (II) tip iletişim fiillerinin metaforik üye yapı yapıları, üçüncü (III) tip iletişim fiillerinin olay yapı zinciri ve metonimik süreçler, dördüncü (IV) tip iletişim fiillerinin ise sözlüksel yapılar aracılığıyla oluştuğu ileri sürülmüştür.

⁴ Bk. Grimshaw, 1992.

⁵ Üye yapıları hakkında daha ayrıntılı bilgi bk. Goldberg, 1995; lev & Bencini (2015).

⁶ Türkçe fiillerin istem/üye çerçeveleri için bk. Doğan, 2011.

⁷ Bk. Levin (1993); Levin&Hovav, 2005.

⁸ *Hibrit* terimiyle fiil sınıflamalarında birden fazla dil bilimsel ölçüt ya da yaklaşımın eş zamanlı kullanılması kastedilmektedir. Bk. Bölüm 2.

1. Tematik Fiil Sınıflarının Esasları

Tematik yaklaşım fiilleri tasnif ederken belirli esaslara dayanır. Tematik yaklaşım her ne kadar dilin psikoloji, bilişsel psikoloji, psikanalitik, nöroloji, nöropsikoloji, dil gelişimi gibi alanlarla ilişkisinden dolayı söz konusu bilim alanlarından hareket etse de fiillerin nihai tasnifinde belirli kavram alanlarını ve salt dil bilimsel sezgiyi kullanır. Tasnife esas olarak ise çoğunlukla sözlük ve eser dizinlerinin tanım ve eş anlamlı karşılıkları dikkate alınır⁹. Lazard'ın (2002) da ifade ettiği gibi sezgiler dil bilimsel araştırmalarda önemli başlangıçtır ancak bir dil bilimci sezgileriyle başladığı varsayımını daha kesin ve değişmez dil bilimsel özelliklerle, bir başka deyişle dilsel ölçütlerle sonuçlandırmalıdır. Söz konusu esaslar, kimi engellerin oluşmasına ve tematik yaklaşımın bazı dilsel olguları açıklamakta yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Örneğin yazın alanında tematik fiil sınıflarının hem sayı hem de nitelik açısından araştırmacıdan araştırmacıya büyük farklılıklar gösterdiği, 3 ila 300 arasında değişen farklı fiil sınıfının önerildiği görülür¹⁰. Bir araştırmacının bir fiil sınıfında aldığı eylem alanını diğer bir araştırmacı başka bir sınıf içinde ya da müstakil bir sınıfta değerlendirebilmektedir. Örneğin iletişim fiilleri kimi araştırmacılar tarafından mental fiil sınıfı içinde değerlendirilirken kimi araştırmacılarca ayrı bir kategoride tasnif edilebilmektedir¹¹. Ya da bir fiilin edilgen, ettirgen gibi farklı sözcük biçimleri sözlük esas alındığından bir fiil sınıfının farklı üyeleri olarak değerlendirilebilmektedir (bk. Bilgin Aksoy, 2021; Yıldız 2016)¹². Tematik yaklaşımın fiillerin yakın anlamlılık, eş anlamlılık ve çok anlamlılık gibi anlam ilişkilerini açıklamakta da başarısız olduğu söylenebilir. Anlam ilişkileri ile fiillerin üye ve rol yapısı arasında doğru orantılı bir ilişki vardır. Yakın anlamlı fiiller çoğunlukla aynı üye ve rol yapısını paylaşmasına karşın¹³ tematik fiil sınıfları üye ve anlamsal rol yapısı açısından çok farklı fiilleri içerebilmektedir. Üye yapısı, anlamsal rol yapısı, söz dizimsel yapısı ve sözlüksel yapısı farklı olan fiillerin aynı anlam sınıfını paylaşması pek mümkün değildir. Bu durumların göz ardı edildiği salt tematik bakış açısı fiillerin mantıksal, söz dizimsel, sözlüksel ve anlamsal yapılarından bağımsız belirlemeleri ortaya çıkarabilir. Aksoy Bilgin (2021: 222-232)'de 1 üyeli *duruxmak* ile 2 üyeli *baxmak* ve 3 üyeli *govmak* fiillerinin birer *düşünme fiili* olarak aynı sınıfı paylaştıklarını ileri sürülür. Tematik benzerlikleri olmasına karşın üye ve rol yapısı açısından birbirinden bu kadar farklı söz konusu fiillerin

⁹ Tematik inceleme ve tasniflerin yöntem olarak çoğunlukla sözlük tanımlarından hareket ettiği görülür. Yıldız (2016)'da 70'e yakın metin neşri sonunda verilen dizinlerden ve belirli sözlüklerin tanım ve eş anlamlı karşılıklarından hareket edilmiştir. Bilgin Aksoy (2021)'de *Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti*; Hirik (2018)'de ise Türk Dil Kurumu'nun *Türkçe Sözlük*'ü kullanılmıştır. Ancak sözlüklerin tanım ve anlam karşılıkları, bilhassa sözlüklerin eşdizimlilik gibi farklı alanlardaki eksiklikleri ve eş anlamlı tanımlama usulü dikkate alındığında, fiillerin anlam sınıflarının belirlenmesinde araştırmacıyı rahatlıkla yanıltmaya düşürebilmektedir. Bu tür çalışmalarda salt sözlük ya da Türkçe Ulusal Derlem gibi platformların verdiği bağlamlı dizin tek başına kullanışlı değildir. Bu tür kaynaklardan çekilen bilginin istem bilgisi ya da çerçeve anlam bilimi açısından betimlenmesi gerekir.

¹⁰Türkoloji araştırmalarında fiil sınıflarının sayısı yazardan yazara değişir. Hacıeminoğlu (1991)'de 4, Barutçu Özönder (1999)'da 11, Yıldız (2016)'da mental fiiller için yaklaşık 120 fiil önerilir. Şahin (2012)'de ise yaklaşık 300 mental fiil sınıfı belirlenmiştir. Rus dil bilimi çevresinde yetişen Türkologların tematik fiil sınıflarının sayısı da yazardan yazara oldukça değişir (bk. Yıldız 2016: 45-53). Bu kadar geniş farklılıkların olması tematik fiil sınıflarının birçoğunun dil bilimsel sezgiye dayanmasından ileri geldiği söylenebilir.

¹¹Batı'da dil bilimciler, örneğin Halliday (1985: 128-131) ve Levin (1993: 202-211), çoğunlukla iletişim fiillerini mental fiillerin dışında tutar. Rus dil bilimi çevresinde yetişen Türkologlar da çoğunlukla iletişim fiillerini mental fiillerin dışında ayrı bir fiil sınıfı olarak tasnif eder (bk. Yıldız, 2016: 45-53). Türkiye'de Yaylagül (2005), Şahin (2012), Hirik (2018) ve Yıldız (2016) iletişim fiillerini mental fiillerinin bir alt sınıfı olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte araştırmacılar mental fiilleri farklı çalışmalarında farklı da tasnif edebilmektedir. İletişim fiilleri Yıldız (2016: 65-67)'de mental fiiller içinde biliş fiillerinin bir alt sınıfı olarak verilirken Yıldız (2017: 361)'de mental fiillerden ayrılır ve müstakil bir fiil sınıfı olarak değerlendirilir. Bu tespitler yapılırken amacım iletişim fiillerinin mental fiiller içinde ya da dışında alınması gerektiğine yönelik bir görüş belirtmek değildir. Sadece tematik araştırmalarda sıklıkla karşılaşılan ve dil bilimsel sezgiden kaynaklandığını düşündüğüm bir tespitten ibarettir. Aksi durumda araştırma konusunun ve probleminin dışına çıkmış olur ki böyle bir şey asla istenmemektedir.

¹² Örneğin Bilgin Aksoy (2021: 280) *bayanmek*, *bayanılmek*, *bayandırmek* fiil şekillerini aynı fiil sınıfının farklı üyeleri olarak alır. Ancak temel alınan sözlüğün bu fiil şekillerini ayrı madde başları olarak vermesi onları anlamsal açıdan ayrı bir fiil türü yapmaz. Bu fiiller bir fiil sınıfının ayrı ayrı fiilleri değil, bir fiilin aynı anlamda farklı şekilleridir. Zira fiiller anlam farklılıklarına işaret eden üye değişimleri açısından da farklılaşır.

¹³Türkçe fiil uygulamaları için bk. Doğan, 2011; Doğan, 2017.

aynı anlam sınıfı paylaşımları olası değildir. Tematik sınıflandırmalar fiillerin asıl ya da tipik fiil sınıfından tümüyle farklı fiil sınıflarına geçişini açıklamakta da başarısız olduğu görülmektedir¹⁴. Yıldız'ın (2016) herhangi bir dilsel esas ve ölçüt belirtmeksizin *agzanmak* ve *sözlâmek* fiillerini hem *konuşma* hem de *söyleme* fiilleri; *aymak* fiilini ise *konuşma*, *söyleme*, *bildirme* ve *anlatma* fiilleri içinde değerlendirmesi de araştırmanın birçoğu dizin niteliğindeki sözlüklerin salt tanımlarına ve dil bilimsel sezgilere dayanmasından ileri gelir¹⁵.

Hirik (2018)'de mental fiiller zihinsel süreç ve işlem basamakları sonunda mental sürecin birer çıktısı olan duygusal ve düşünsel durumları ifade eden dil bilimsel birimler olarak değerlendirilir. Duygu çıktısı, *duygu fiilleri* ile; düşünce çıktısı ise *açıklama fiilleriyle* ifade edilir. *Dilsel açıklama* terimiyle karşılanan iletişim fiilleri açıklama fiillerinin bir alt türü olarak tasarlanır¹⁶. Dilsel açıklama fiilleri yaşanan mental etkinliğin bilerek, isteyerek sözlerle ifade edilmesi şeklinde izah edilir (Hirik, 2018: 72-73). Düşüncelerin çıktısı olarak dilsel açıklama fiilleri dil bilimsel bir olgu olarak değil çoğunlukla dilin zihinsel süreçleri ve zihinsel işlem basamakları açısından tanımlanmış ve betimlenmiştir. Hirik'in (2018) yaklaşımı bilişsel dilbilimi açısından çok değerli olmasına karşın iletişim fiillerinin dil bilimsel özelliklerinin ve alt sınıflarının belirlenmesine, diğer mental süreçlerden dil bilimsel farklılıklarının anlaşılmasına imkân vermemektedir. Hirik (2018: 178)'de birer hareket fiili olan *dürtmek* fiilini mental fiil sınıfı içinde *duyu* ve *dilsel açıklama fiili* olarak değerlendirilir. *dürtmek* fiili “değmek, dokunmak” anlamıyla duyu fiilleri içinde değerlendirilmiştir. Duyu fiilleri bir süreç olarak [Deneyimci+Uyarıcı] rol yapısını, yazarın deyişle *hisseden* (senser) ve *olgu* (phenomenon) katılanlarını gerektirir. Ancak *dürtmek* fiili “değmek, dokunmak” anlamıyla [Eden+Etkilenen] rol yapısına sahiptir. Dürtme eyleminin zihinsel işlem basamaklarında hareketten bir sonraki aşaması hissetme süreci olmasına karşın dilde olay durumu hareket fiilleriyle ifadesini bulur. Benzer şekilde *ayarlamak* fiili “kandırmak” anlamıyla dilsel açıklama ve biliş fiilleri içinde yer bulur. Ancak örnek olarak verilen “Babamı ayarlarsam sinemaya gideceğim.” cümlesinde *ayarlamak* fiilinin [Tetikleyen + (içerik)+ Deneyimci] şeklinde betimlenebilecek çerçeve anlamı iletişim fiillerinin çerçeve anlamına [Söyleyen + Söz/ Mevzu/ Alıcı] hiç benzememektedir. Fiil sınıflarının zihinsel işlem basamakları ve süreçlerden çok dil bilimsel süreçlerle belirlenmesinin daha isabetli sonuçlar doğuracağı söylenebilir.

2. Tematik Fiil Sınıflarından Hibrit Yaklaşım

Türkçede fiiller çoğunlukla biçim bilgisi açısından incelenmesine ve sınıflandırılmasına karşın fiillerin tasnifinde biçim bilimsel özellikler yegâne esas değildir. Türkçede fiillerin öteden beri biçim bilimi yanı sıra söz dizimsel ve tematik açıdan da sınıflandırıldığı görülür. Hacıeminoğlu (1991) fiilleri *yapılarına göre fiiller* (i), *muhtevalarına göre fiiller* (ii), *durumlarına göre fiiller* (iii), *kullanışlarına göre fiiller* (iv), *fâil ile ilgilerine göre fiiller* (v), *nesne ile ilgilerine göre fiiller* (vi), *mahiyetlerine göre fiiller* (vii) şeklinde yedi (7) farklı sınıfta değerlendirir. Bu fiil sınıflamasının esasen bir kısmının (i) biçim bilimsel,

¹⁴ Yıldız (2020)'de mental fiiller arası geçişler olduğu belirtilmiş ancak geçişlerin hangi koşullarda mümkün olduğuna dair hiçbir bilimsel açıklama ve görüş getirilmemiştir.

¹⁵ Yıldız (2016: 30-43)'te çalışmasını nasıl yapılandırdığıyla ve özellikle veri tabanını nasıl oluşturduğuyla ve karşılaşılan zorluklarla ilgili geniş bir açıklama yapar ancak Yıldız (2016) söz konusu aynı fiilleri farklı fiil sınıflarında neden değerlendirildiği ve neye göre değerlendirdiğiyle ilgili hiçbir açıklama yapılmaz.

¹⁶ İletişim fiillerinin Hirik (2018)'de “dilsel açıklama fiilleri” ile karşılandığı söylenilebilir. *söylemek*, *anlatmak*, *açıklamak*, *demek* gibi fiilleri kapsayan dilsel açıklama fiilleri, mental süreç sonrası ortaya çıkan ifade fiillerinin bir alt sınıfı ve bir mental fiil türü olarak düşünülmüştür (Hirik, 2018: 62-63).

bir kısmının (ii) tematik, bir kısmının (v, vi) da söz dizimsel olduğu görülür. Benzer bir tasnif Korkmaz (2009) tarafından da yapılır. Korkmaz (2009) fiilleri *yapı bakımından fiiller (i), içerik bakımından fiiller (ii), anlamları bakımından fiiller (iii), kılış biçimleri bakımından fiiller (iv), çatıları bakımından fiiller (v)* şeklinde tasnif eder. Korkmaz (2009) fiilleri tematik esasın yanı sıra "kılış" bakımından da sınıflandırması yönüyle ayrıca dikkat çeker¹⁷.

Tematik esasa dayalı fiil tasnif ve incelemeleri dil araştırmalarında yeni değildir. Tematik esasa dayalı fiil tasnifinin Türk dili araştırmalarında öteden beri kullanıldığı söylenebilir. Bilgegil (1984: 260) fiilleri *oluş ve kılış* şeklindeki iki (2) sınıfta değerlendirir. Fiiller tematik açıdan Banguoğlu (2000)'de *oluş, kılış ve durum* fiilleri şeklinde üçe (3); Hacıeminoğlu (1991)'de *hareket bildiren fiiller, oluş bildiren fiiller, iş bildiren fiiller ve tavır bildiren fiiller* olmak üzere dörde (4) ayrılmıştır. Yazın alanında anlam temelli fiil sınıflamalarının üzerinde fikir birliği olan oluş ve kılış fiilleri esasında genişletildiği görülür¹⁸. Tematik esasa dayalı fiil tasnif denemeleri Rus dil bilimi çevresinde yetişen Türk dilcileri tarafından da eskiden beri bilinmekte ve uygulanmaktadır. Zakiev (1993) Tatar Türkçesinde fiilleri *hareket fiilleri, iş fiilleri, süreç fiilleri, durum fiilleri, davranış/tavır fiilleri, hareket tarzını bildiren fiiller, ses fiilleri, konuşma fiilleri, idrak/ hissî kavrayış fiilleri, taklidî fiiller* olmak üzere 11 tematik sınıfa ayırmıştır¹⁹ (akt. Barutçu Özönder, 1999: 57). Ārnazarov (1982), sadece Türkmençe iletişim fiilleri için otuz altı (36) farklı alt sınıf önerir²⁰ (akt. Erdem, 2007). İletişim fiilleriyle ilgili kimi çalışmalarda ise herhangi tasnif önerisi yapılmadan önceki fiil tasnifleri uygulanmıştır. Soydan (2019) Ārnazarov'un (1982) Türkmençe fiiller için önerdiği tasnifi Lisânü't Tayr'daki fiillere uygulamıştır. Doğru (2021) ise Risâletü'n-Nushiyye'deki iletişim fiilleri Levin'in (1993) sınıflarına göre tematik olarak tasnif etmiştir. Son dönem çalışmalarından Bilgin Aksoy (2021) ve Bilgin Aksoy (2022a-b)'de fiil sınıfları üye yapısı ve anlam bilimsel rol yapıları açısından da incelenmiştir ancak fiil tasnifi fiillerin üye ve rol yapısı dikkate alınarak değil tematik motivasyonla yapılmıştır. Ancak salt sezgilere dayalı tematik fiil sınıflarının fiil araştırmalarına getirdiği büyük yenilikler yoktur. Bu tür çalışmaların kavram alanı araştırmaları içinde kaldığı söylenebilir.

¹⁷Geleneksel çalışmalarda fiillerin biçim bilgisel açıdan çoğunlukla basit, türemiş ve birleşik fiil ya da basit çekimli, birleşik çekimli vs. fiiller şeklinde; söz dizimsel açıdan *geçişli-geçişsiz*; anlamları açısından *oluş, kılış ve durum* fiilleri; kılış açısından ise *başlamalı, sürerli ve bitimli* şeklinde tasnif edildiği görülür. Kılışta dayalı fiil tasnifleri Türkoloji'de Johanson (2016)'ya dayanmakta olup başka araştırmacılar tarafından da yapılmıştır. Bk. Karadoğan (2009), Bacanlı (2014), Aydemir (2016).

¹⁸Buna Türkçeden User'in (2010) Eski Türkçe fiilleri *konularına göre fiiller* başlığı altında 23 ana temada değerlendirmesi örnek gösterilebilir.

¹⁹Her fiilin tekrar alt sınıflara ayrıldığı görülür. Fiil sınıfları tam olarak şu şekildedir:

1. Hareket fiilleri: i) Hareketin yönünü bildiren fiiller, ii) Hareketin şeklini bildiren fiiller
2. İş Fiilleri: i) Somut, duyulan işleri bildiren fiiller, ii) Mücerret işleri bildiren fiiller
3. Süreç (Proses) Fiilleri: i) b) Somut süreçleri bildiren fiiller, ii) Soyut süreçleri bildiren fiiller, iii) Tabiat olaylarını bildiren fiiller
4. Durum Fiilleri: i) Fiziki durum bildiren fiiller, ii) Psikik ya da duygusal durum bildiren fiiller
5. Davranış, tavır fiilleri
6. Hareket tarzını bildiren fiiller
7. Ses fiilleri: i) Cansız varlıkların seslerini bildiren fiiller, ii) İnsan dışında canlı varlıkların seslerini bildiren fiiller, iii) İnsan seslerini bildiren fiiller
8. Konuşma Fiilleri
9. Düşünme Fiilleri
10. Hissî kavrayış/ İdrak fiilleri
11. Taklidî fiiller

²⁰Ārnazarov (1982), Türkmençe iletişim fiillerini sohbet, haber, soru, cevap, rica, emir, danışma, izâh, selam, vedalaşma, yemin, davet, teklif, sunuş, hitap, onay, ret, tekrar, teşekkür, dua, kutlama, müjde, övgü, şaka, kötü söz ve beddua, yalan, azarlama, şikâyet, aldatma, öfke, kavga, tartışma, övünme, gıybet, töhmet fiilleri şeklinde tasnif eder. Ārnazarov (1982) aynı zamanda Özbek Türkçesinde iletişim fiilleri semantik bileşenleri açısından dokuz (9); istem bilgisi açısından ise altı (6) sınıfa ayırır (akt. Erdem, 2007).

Fiiller Batı'da da anlamsal açıdan farklı şekillerde tasnif edilmiştir. Batılı dil bilimcilerin fiil sınıfları, kullanılan terimler açısından Türk dil bilimcilerinin fiil tasniflerine benzemesine karşın kuramsal açıdan farklıdır. Batı'da yapılan fiil tasnifleri belirli esaslara dayanması açısından farklı evreler geçirmiştir. Batı dil biliminde fiil tasniflerinin bir kısmı ve ilkinin “kılınış” esaslı olduğu görülür. Vendler'in (1968) çalışması bu niteliktedir. Diğer bir kısmı ise fiillerin üye ve anlamsal rol yapısı esas alınarak yapılan çalışmalardır. Chafe (1970) ve Cook (1979) fiilin üye ve rol yapısını dikkate alarak 4 (dört) farklı temel fiil sınıfı önerir. Chafe (1970) fiilleri *durum fiilleri* (stative verbs), *süreç fiilleri* (process verbs), *hareket fiilleri* (action verbs), *hareket-süreç fiilleri* (action-process) şeklinde tasnif eder²¹. Cook'un (1979) dört temel fiil sınıfı on altı (16) alt başlıktan oluştuğundan Chafe'e (1970) göre daha ayrıntılıdır. Fiilin üye ve rol yapısına göre yapılan bu fiil tasniflerinin yanı sıra tematik fiil sınıfları da genişletilmiştir. Tematik fiil sınıflarıyla fiillerin üye ve rol yapısı ilişkileri anlaşılmasına çalışılmıştır. Van Valin (1993) fiilleri fiilin üye sayısı ve anlamsal rollerini de betimleyerek iki ana grupta (durum ve hareket fiili) ve 25 alt sınıfta düzenler. Levin (1993) ise yazın alanındaki tematik fiil sınıflarını fiilin üyelerinin söz dizimsel davranışları, bir başka deyişle *üye/çatı değişimleri* (argument alternations) esasına göre yeniden düzenler. Levin (1993) dil bilimsel sezgiyle uyumlu olan 49 tematik fiil sınıfının çatı değişikliklerini de içeren söz dizimsel davranışlara duyarlı olduğunu, aynı sınıftaki fiillerin aynı üye (çatı) değişim imkânlarının ve söz dizimsel davranışlarının benzer olduğunu ve fiillerin de buna göre bir sınıf oluşturduğunu ileri sürer. Ona göre bir fiilin söz dizimsel davranışları büyük oranda fiillerin anlamları tarafından belirlenir. Bununla birlikte Levin'in fiil sınıfları salt fiilin üye değişimlerine ve söz dizimsel davranışlarına göre belirlenmemiştir. Daha ziyade yazın alanındaki tematik fiil sınıfları İngilizce fiillerin belirli üye değişimleri ve söz dizimsel davranışları aracılığıyla dilsel ölçütlere dayandırılmış ve kuramsal bir zemine oturtulmuştur. Bu yönüyle Levin'in (1993) fiil sınıflarının bir hibrit yaklaşım örneklerinden olduğu söylenebilir. Buna karşın Levin'in (1993) fiil sınıfları içinde dil bilimsel sezgiye dayalı bulguların olduğu ve çerçeve anlam biliminin bulgularıyla karşıtlıklar oluşturduğu ileri sürülür (Baker & Ruppenhofer, 2002). Dillerin çatı kategorileri ve çatı sistemleri ve değişim olanakları birbirinden farklı olduğundan Levin'in (1993) İngilizce çatı sistemi ve üye değişim imkânlarına dayalı olarak düzenlendiği fiil sınıflamasının her dil için tutarlı ve sağlam sonuçlar vereceğini ileri sürmek güçtür²² (Malchukov vd., 2015: 27). Fiiller tematik benzerliklerine karşın *sözlüksel anlamı* (lexical semantic) açısından birbirinden farklılıklar arz edebilir. Örneğin *konusmak* ile *tartışmak* ve *çekişmek* birer iletişim fiilidir ancak bu fiillerin sözlüksel anlamları İngilizce karşılıklarıyla aynı değildir²³. Dolayısıyla üye değişimleri ve söz dizimsel davranışları açısından İngilizcedeki karşılıklarından farklı

²¹Chafe (1970: 101-104) fiilleri koyduğu iki kural temelinde önce Etkilenen (patient) ve Eden (agent) rolüyle olan ilişkileri açısından temel fiil tipleri olarak dörde (4) ayırır. Daha sonra Türkçede olmayan “ambient” fiillerini ve bu fiillerin Eden ve Etkilenen olan ilişkilerini dikkate alarak fiilleri altıya (6) ayırır. Chafe (1970), söz konusu fiil tiplerini “durum” terimiyle karşıladığı anlamsal rollerle betimler. Çalışmasında fiil sınıflarını tanımladığı Eden ve Etkilenen dışında Deneyimci (experiencer), Faydalanan (beneficiary), Araç (instrument), Tamamlayıcı (complement), Yer (location) olmak üzere toplam yedi (7) rol ya da derin durumla betimler. Fiil tipleri fiillerin kullanıldığı rollerin adıyla adlandırılır. Fiiler Faydalanan rolüyle ilişkisi nedeniyle *faydalanan fiilleri*, Deneyimci rolüyle ilişkisi dolayısıyla da *deneyimsel fiiller* şeklinde tasnif edilir (bk Chafe 1970: 145-151).

²²Türk dili araştırmalarında Levin'in (1993) tasnifi sıklıkla kullanılır ancak Levin'in (1993) tasnifi İngilizce fiillerin üye değişim imkânlarına ve söz dizimsel davranışlarına duyarlı olduğu için diğer diller açısından pek sağlıklı sonuçlar vermez. Örneğin Levin'in (1993) fiil tasnifinin bire bir Türkçe fiillere uygulandığı Bozener (2022)'de üye ve rol yapısı, söz dizimsel davranışları farklı birçok fiil aynı sınıfta değerlendirilmiştir.

²³Kimi diller sözlüksel anlam farklılıklarını farklı anlam kodlama çerçeveleriyle ayırt edebilirken bazı diller farklı fiil sözlük anlamlarını aynı kodlama ya da durum çerçevesiyle işaretleyebilir. Bu durumda farklı anlamsal bileşenler kullanılır. Biz bu çalışmada hibrit yaklaşımın doğasına uygun olarak dil bilimsel sezgiye dayanan tematik bakış açısını anlam bilimsel bir bileşen olarak kullandık. Burada önemli olan nokta tematik yaklaşımın ilk başta değil en sonda kullanılmasıdır.

davranırlar²⁴. Levin (1993: 22) fiil sınıflarını kurgularken aynı anlama gelen fiillerin aynı sınıfta bulunmasını gerekli görmez. Levin'in sınıfları söz dizimsel kriterler üzerine kurgulandığı için her zaman semantik uygunluk ya da tutarlılık göstermez (Comrie vd. 2015: 4). Bu da Levin'in (1993) tematik fiil sınıflarını salt üye değiştirimi esasına dayanarak kuramsal zemine oturtmaya çalışmasından kaynaklanır.

Fiillerin tasnifinde tematik bakış açısının baskın olduğu yaklaşımların yetersiz kalması dil bilimcileri başka arayışlara yönlendirmiş ve fiillerin *sözlüksel mantıksal yapısı* (lexical conceptual structures) ve *olay yapılarına* (event structures) dayalı fiil tasniflerine girişilmiştir. Rappaport Havov ve Levin (1998) olay yapıların fiillerin söz dizimsel davranışlarını belirlemeye yeteceğini ve bunun da fiilleri sınıflandırma imkânı sunacağını ileri sürer. Rappaport Havov ve Levin'in (1998) olay yapı yaklaşımı fiillerin sözlüksel mantıksal yapı türlerine dayanan söz dizimsel davranışları açıklamakta oldukça başarılı bulunur (bk. Boas, 2008). Batı'daki fiil sınıflandırmalarının bir sonraki evresinde fiiller FrameNet'e (Fillmore vd.)²⁵ dayalı, fiillerin üye ve rol yapısının ayrıntılı biçimde betimlendiği ortak anlama sahip *fiil çerçeveleri* (frames) ya da *çerçeve anlam bilimi* (frame semantics) esasında yapılır. FrameNet'te fiiller 230 çerçevede yani sınıfta sunulmaktadır. Fiil çerçeve anlamı esasına dayalı fiil sınıfları fiilin anlamsal rolleri ve üyeleriyle betimlenen ayrıntılı sözlüksel anlam betimlemesine dayanır. Levin'in (1993) yaklaşımından ayrılan yönü de budur. Malchukov vd. (2015)'de ise *Leipzig İstem Sınıfları Projesi* (The Leipzig Valency Classes Project) kapsamında fiillerin rol çerçevelerine göre yetmiş (70) anlamsal fiil sınıfı önerilmiş ve her fiil sınıfı prototip fiil adlarıyla etiketlemiştir. Söz konusu fiil sınıflarının Levin'e (1993) göre daha evrensel nitelikler gösterdiği ileri sürülür. Bugün dil biliminde fiil sınıfları farklı yaklaşımların birleştirilmesiyle yapılmaktadır (bk. Boas, 2008). Bu yaklaşımlardan en dikkat çekici olanı fiil çerçeveleri ile *yapıların* (constructions) birleştirilmesiyle geliştirilen *çerçeve-yapı* (frame-constructional) yaklaşımıdır²⁶. Fiilleri bu yaklaşıma göre tasnif eden araştırmacıların başında Dux (2020) gelir. Dux (2020) FrameNet gibi fiil çerçeveleri ile istem yapılarının birlikte kullanıldığı hibrit bir yaklaşım geliştirmiş ve fiillerin ayrıntılı anlamsal sınıflarının bu yaklaşımla daha mümkün olduğunu ileri sürmüştür.

2.1. Hibrit Terimi

Hibrit terimiyle fiil sınıflamalarında birden fazla dil bilimsel ölçüt ya da yaklaşımın eş zamanlı kullanılması kastedilmektedir. Bu çalışmada iletişim fiillerinin tasnifinde 3. Bölüm'de tanıtılan üye ve rol yapısı, üye yapı yapısı, söz dizimi yapısı, sözlüksel yapı ve tematik bakış açısı birlikte ve eş zamanlı kullanılmıştır. Hibrit yaklaşım dil bilimsel sezgiye dayanan tematik bakış açısını asla büsbütün göz ardı etmez. Tematik bakış açısı hibrit yaklaşımın bir parçasıdır. Ancak tematik bakış açısının fiil tasnifinde ne zaman kullanılacağı önem arz etmektedir. Tematik benzerlikleri olmasına karşın üye yapısı, rol yapısı, söz dizimsel yapısı ve sözlüksel yapısı farklı fiillerin aynı anlam sınıfında bulunması pek olası değildir. Ancak yukarıda sözü edilen *çekişmek*, *tartışmak* ve *konuşmak* gibi kimi fiillerin sözlüksel anlamları farklı olmasına karşın üye yapısı, rol yapısı, söz dizimsel yapısı ve sözlüksel yapısı aynı olabilmektedir. Bu noktada hibrit yaklaşımın doğasına uygun olarak dil bilimsel sezginin anlam bilimsel

²⁴ Türkçede konuşmak ve tartışmak fiillerinin edilgenleştirilirken çekişmek fiilinin edilgenleştirilemediği, mümkün gözüke bile kullanımının olmadığı görülür.

²⁵ <https://framenet.icsi.berkeley.edu/fndrupal/frameIndex>

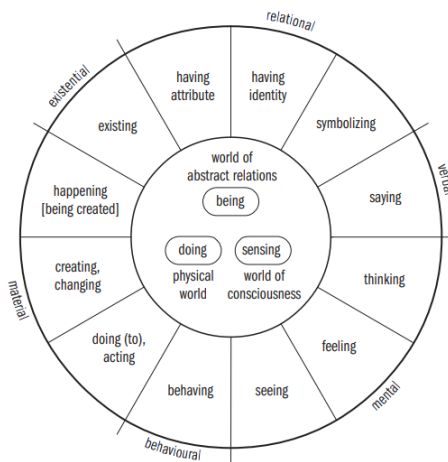
²⁶Ayrıntılı bilgi için bk. Boas, 2008.

bir bileşen olarak kullanılması gerekir. Burada önemli olan nokta dil bilimsel sezginin ilk başta değil en sonda kullanılmasıdır. Bütün bu süreç sonunda oluşturulan anlam duyarlı iletişim fiil sınıfları, sınıfı en iyi temsil eden sınıf üyesi fiilin adıyla tematik olarak adlandırılır. Bu tür fiillerin, fiil sınıfının prototipi olarak seçilmesi gerekir.

Hibrit yaklaşımın bize iletişim fiillerinin eş anlamlılık, yakın anlamlılık, çok anlamlılık, alt anlamlılık gibi anlam ilişkilerini ve anlam sınıflarını belirleme imkânı verdiği rahatlıkla söylenebilir. İletişim fiillerine uygulanan bu incelemenin hibrit yaklaşımın ilk denemesi olduğu ve ileriye yönelik geliştirilmesi gerekeceği şimdiden kabul edilmektedir. Hibrit yaklaşımın farklı fiil sınıflarına da kolaylıkla uygulanabileceği düşünülmektedir.

3. İletişim Fiilleri ve Çerçeve Anlam Bilimi

İletişim fiili kavramı bu çalışmada salt sözlüksel tanım ve açıklamalara dayandırılmamış, iletişim fiili teriminin açık bir sözlüksel tanımından özellikle kaçınılmıştır. İletişim fiili daha çok bir *süreç tipi* ya da Dik'in (1980) ifadesiyle *olay durumları* (state of affairs) açısından tanımlanmıştır. Halliday (1985) dilde bir sözcük türü olan fiil ve fiil sınıflarını, bir dil dışı tecrübenin sunulmasında mantıksal yapıda oldukça önemli rolü olan anlamsal bir bileşen, *süreç* (process), olarak görür. Süreç, Halliday'e göre üç bileşenden oluşan bir yapıdır. Bu yapının en önemli bileşeni dilde fiile karşılık gelen sürecin kendisidir. Diğer iki bileşenden sürece dâhil olanlara *üye* (participants); süreçle ilişkili olanlara ise *koşullar* (circumstances) adı verilir. Dil bilgisel açıdan fiille doğrudan ilişkili olan üyeler, süreç ya da fiil tiplerine özgüdür (Halliday, 1985: 131,132). Süreç, Chafe (1970)'in durum dil bilgisinde dört (4) (durum, hareket, süreç, hareket-süreç) temel sınıfa ayrılır. Halliday (1985)'in işlevsel dil bilgisinde ise süreç tipleri üçü (3) temel; diğerleri temel süreç tipleri arasında yer alan ve temel süreçleri bağlayan üç (3) ara süreç olmak üzere toplam altı (6) sınıfa ayrılır²⁷: *maddî (material)*, *zihinsel (mental)*, *ilişkisel (relational) süreç tipleri*; *sözel (verbal)*, *varlıksal (existential)*, *davranışsal (behavioural) süreç tipleri*. Sözel süreç tipleri, ilişkisel ve mental süreç tiplerinin arasında dil bilgisel ve kabul edilebilir bir kategori olarak yer alır ve tematik olarak *söyleme* (saying) alanını ifade eder (Halliday 1985: 108).

Görsel 1: Halliday (1985)'e Göre İngilizce Süreç Tipleri

²⁷ Halliday (1985), süreç tipleri arasında İngilizcede en sık kullanılan süreç tiplerinin bir olma ve yapma bildiren maddi süreç tipleri ile ilişkisel süreç tipleri ya da cümleleri olduğunu, mental fiil süreçlerinin ise nispeten daha az olduğunu ileri sürer.

Temel süreç tipleri, zihinsel süreçte yer alan diğer semantik bileşenlerle, üye ve üyelerin yüklendiği anlamsal rollerle, sistematik şekilde ilişkili kabul edilir. Halliday (1985), üç temel zihinsel bileşenle oluşan süreç ve süreç tiplerinin belirli *anlamsal rolleri* (semantic participants) doğrudan alması gerektiğini vurgular. Dik'e göre semantik roller cümle ya da süreçteki temel anlamsal ilişkileri betimler ve birlikte olay durumlarını ya da süreç tiplerini tanımlarlar (1980: 13). Sözel süreç tipleri ya da iletişim cümleleri diğer ara süreç tiplerinden farklıdır, onların kendine özgü ayırt edici anlamsal rol kalıpları vardır (Halliday, 1985: 141). Bir başka deyişle sözel süreç tipleri diğer süreç ya da olay durumlarından üyelerinin anlamsal rolleri açısından farklılaşır. Sözel süreç tiplerinin *Söyleyen* (sayer) rolü yanı sıra *Alıcı* (reciever), *Söz* (verbiage) ve *Konu* (target) olmak üzere toplam 4 farklı rol ya da işlevi karşılayan üyeyle ilgili olduğu görülür. Alıcı, söylemin yönlendirildiği kimseyi; Söz, söyleyenin söylediği şeyi; Konu ise söyleme süreciyle hedeflenen şeyi ve varlığı ya da söyleme sürecinin konusunu karşılık gelir (Halliday, 1985: 141). Bununla birlikte Fillmore (2003: 472) süreç tipleri ya da olay durumlarının üyelerinin anlamsal işlev ya da rollerinin belirlenmesinin süreç tiplerini betimlemek için yeterli olmayacağını sözlüksel anlamların altında yatan ayrıntılı kavramsal kalıpları tanımlayabilmek için fiil süreç ya da tiplerinin *çerçeve anlam bilimiyle* (frame semantics) betimlenmesi gerektiğini, iletişim fiillerinin anlam çerçevesinin *Konuşur* (speaker), *Alıcı* (recipient), *Mesaj* (message) ve *Konu* (topic) rollerini içerdiğini ileri sürer. Biz bu çalışmada Halliday (1985) ve Fillmore (2003)'ten hareketle *iletişim fiillerinin anlam çerçevesinin* (communication frame) anlamsal roller açısından iletişim kuran kişiyi, yani *Söyleyen* (sayer); iletişimin yöneldiği kişiyi, yani *Alıcı* (recipient); iletişimin içeriği ya da mesajı, yani *Söz* (message, verbiage); son olarak iletişimin konusuyla ilgili *Mevzu* (topic, target) rolünü içerdiği düşünülmüştür²⁸. İletişim fiilleri ve onların sözlüksel anlamları bu anlamsal rollerin farklı kombinasyonlarıyla oluşan fiil çerçevelerinden hareketle belirlenmeye çalışılmıştır. Çerçeve semantiği iletişim fiillerinin alt anlam sınıflarının belirlenmesi için bir dil bilimsel esas olarak kullanılmıştır.

4. Fiil Sınıflarını Belirleyen Dil Bilimsel Esaslar ve Ölçütler

4.1. Üye ve Rol Yapısı

İletişim fiilleri yazın alanında farklı tematik sınıflara ayrılır. Levin (1993) *mesaj iletme fiilleri, söyleme fiilleri, konuşma tarzıyla ilgili fiiller, konuşma fiilleri, sohbet etme fiilleri, deme fiilleri, yakınma fiilleri ve uyarma fiilleri* olmak üzere tematik esasa dayanan sekiz (8) iletişim fiili belirler. İletişim fiilleri Ärnazarov (1982)'de²⁹ otuz (30); Yıldız (2016)'da ise yirmi altı (26) alt başlıkta değerlendirilir. Sözlüksel anlamları birbirine eş ya da yakın fiil sınıflarını belirleyebilmek için sezgilerin değil dil bilimsel esasların ve ölçütlerin dikkate alınması gerekir. Bu dil bilimsel esasların ve ölçütlerin başında fiillerin üye ve rol yapıları gelir. Fiillerin belirli bir *istem* (valency) potansiyeli vardır ve yazın alanında fiiller genellikle bir üyeli (x), iki üyeli (x, y) ve üç üyeli (x, y, z) fiiller şeklinde sınıflandırılır³⁰. Fiilin söz konusu mantıksal üyeleri cümlede belirli anlamsal rolleri yüklenir. (1)'de *uyumak* bir üyeli (x) fiildir ve tek üyesi (x) Deneyimci rolünü yüklenmiştir. (2)'de *bükme* iki üyeli (x, y) bir fiildir; birinci üyesi (x) Eden, ikinci üyesi (y) Etkilenen rolünü yüklenmiştir. (3)'te *söylemek* fiili üç üyeli (x, y, z) bir fiildir. Birinci üyesi (x)

²⁸ Yazın alanında farklı anlamsal rol listeleri sunulur. Bu rol listeleri yazardan yazara değişir. Biz bu çalışmada Doğan (2011)'de 534 fiilin istem bilgisi açıdan incelenmesiyle elde edilen ve önerilen Türkçe fiillerin rol listesi ve bu rol listesinde iletişim süreciyle ilgili olduğu düşünülen söz konusu roller dikkate alınmıştır. Yazın alanındaki diğer listeleri için bk. Doğan, 2011.

²⁹ Daha fazla bilgi için bk. (Erdem, 2007).

³⁰ Türkçe istem dil bilgisiyle ilgili daha fazla bilgi için bk. Doğan, 2011.

Söyleyen, ikinci üyesi (y) Söz, üçüncü üyesi (z) ise Alıcı rolünü yüklenmiştir. Fiilin üyeleri ve yüklendiği anlamsal rollerin belirlenmesi fiilin üye ve rol yapısını ortaya çıkarır. *uyumak* fiilinin buna göre [(x) DENEYİMCİ + EYLEM]; *kırmak* fiilinin [(x)EDEN + (y)ETKİLENEN + EYLEM]; *söylemek* fiilinin ise [(x)SÖYLEYEN + (y)SÖZ + (y)ALICI] şeklinde betimlenecek bir üye ve rol yapısı vardır³¹. Fiillerin üye ve rol yapısıyla fiil sınıfları arasında doğru orantılı bir ilişki vardır (bk. Garcia-Miguel ve Albertuz, 2005). Aynı rol yapısını paylaşan fiillerin aynı fiil sınıfında yer aldığı söylenebilir (Horák, 1998). Bir başka deyişle fiil sınıflarını bir dereceye kadar fiillerin üye ve rol yapıları belirler. Bununla birlikte iletişim fiillerinin tümü aynı üye ve rol yapısına sahip değildir. Fiil sınıflarının kendi içinde farklı üye ve rol yapıları olabilir. Örneğin *söylemek* ve *övmek* birer iletişim fiil olmasına karşın farklı üye ve rol yapıları vardır. (3a) *söyleme* fiillerinin prototip üye ve rol yapısını; (4b) ise *övme* fiilleri sınıfının prototip üye ve rol yapısını ifade eder. Bu tür nispi farklılıklar iletişim fiillerinin alt sınıflarının oluşmasını sağlar.

1) Bebek (x)^[DENEYİMCİ] uyuyor.

2) Ali (x)^[EDEN] demir (y)^[ETKİLENEN] büktü.

3a) Ali (x)^[SÖYLEYEN] bize (y)^[ALICI] sınavı kazandığını (z)^[SÖZ] söyledi.

3b) [(x)SÖYLEYEN + (y)SÖZ + (y)ALICI]

4a) Öğretmen (x)^[SÖYLEYEN] öğrencileri (y)^[ALICI] övdü.

4b) [(x)SÖYLEYEN + (y)ALICI]

4.2. Söz Dizimsel Yapı ve Davranışları

Fiil sınıflarının oluşmasında sadece üye ve rol yapısının değil aynı zamanda fiillerin söz dizimsel yapılarının da etkisi vardır. Fiillerin cümlelerin anlamsal ve dil bilimsel düzeyle organik ilişkisi fiillere cümlelerin anlamsal yapısının yanı sıra söz dizimsel yapısını da düzenleme olanağı verir (bk. Daneš, 1994a: 203). Türkçede fiillerin söz dizimsel yapısı aynı tematik alanda bulunan fiillerin farklı sözlüksel anlamları söz konusu olduğunda Türkçe söz diziminin sınırlılıkları ölçüsünde çeşitlenebilmektedir. Fiillerin üye ve rolleri söz diziminde belirli durum ekli tamlayıcılarla temsil edilir ya da gerçekleşir. Fiiller söz diziminde herhangi bir kısıtlama olmadan her tamlayıcıyla kullanılamaz, bu onların belirli söz dizimi ve anlam sınıflarına ait olduğunu gösterir (Daneš, 1994b: 72). Türkçe fiillerin üye ve rol yapılarının gerçekleşebileceği söz dizimsel yapı ve sınıfları Doğan (2018)'de belirlenmiştir. Anlam duyarlı fiil sınıflarının belirlenmesi için fiillerin üye ve rol yapıları ile söz dizimsel davranışlarının birlikte değerlendirilmesi gerekir. Fiillerin gerçekleştiği söz dizimsel yapılar ile üye ve rol yapılarının birlikte değerlendirilmesi fiil sınıflarını daha anlamlı kılacak, yakın ve eş anlamlılık gibi daha anlaşılabilir fiil sınıfları elde edilebilecektir. (4b)'de ve (5b)'de *eleştirmek* ve *küfretmek* aynı üye ve rol yapısı olmasına karşın söz dizimsel yapısı farklılaşır³². Bu, ortak üye ve rol yapısına karşın onların *eleştirme* ve *küfretme* olmak üzere iletişim fiillerinin farklı alt sınıflarını oluşturduğuna, dolayısıyla farklı sözlüksel anlamlarının olduğuna işaret eder. İletişim fiilleri farklı söz dizimsel davranışlarına göre daha ayrıntılı fiil sınıflarına ayrılabilir. Örneğin *tümleme* (complementation) olasılıkları *demek* ve *söylemek* fiilleri

³¹ Fiillerin Doğan (2011)'de 109; fiil eşdizimlerinin oluşturduğu üye ve rol yapılarının göz ardı edildiği Doğan (2017)'de ise 72 farklı üye ve rol yapısının olduğu belirlenir. Fiiller bu anlamsal üye ve rol yapısından birine dâhil olur.

³² Fiillerin üye ve rollerinin söz dizimsel temsilileri [kim], [kimi], [kime] gibi etiketlerle işaretlenmiştir. Böylece fiillerin söz dizimsel yapı ve sınıfları belirlenir. Bk. Doğan 2018.

arasında başka sınıfların oluşmasında kullanılabilir ancak bu çalışmada sadece Doğan (2018)'de ortaya konan belirli söz dizimsel yapılar dikkate alınmıştır.

4a) Adam_[KİMİ]^{SÖYLEYEN} komşusuna_[KİME]^{ALICI} küftetti.

4b) [KİM]_{SÖYLEYEN} + [KİME]_{ALICI}

5a) Adam_[KİMİ]^{SÖYLEYEN} komşusunu_[KİMİ]^{ALICI} eleştirdi.

5b) [KİM]_{SÖYLEYEN} + [KİMİ]_{ALICI}

4.3. Üye Yapı Yapıları

Bir fiil sınıfının üyeleri sınıfı her zaman en iyi temsil etmez. İletişim fiilleri içinde değerlendirilen fiiller de sınıfın aynı derecede ve önemde asıl üyeleri değildir. Örneğin *kaşımak*, *dürtmek*, *yutmak*, *sıkmak* gibi hareket fiilleri ile *söylemek*, *bildirmek* gibi asıl iletişim fiilleri kimi durumlarda aynı fiil sınıfında yer alabilmesine karşın sınıfın aynı nitelikte temsilcileri değildir. Söz konusu hareket fiillerinin *bildirmek*, *söylemek*, *demek* gibi iletişim fiilleriyle aynı sınıfta yer almasının semantik dayanağı ve nedeni aynı değildir. Hareket fiilleri iletişim fiillerinin üye ve rol yapısını kullanarak iletişim fiili niteliği kazanabilir. Bu husus iletişim fiillerinin 4 (dört) tipte tasarlanmasını gerektirmiştir. Bu çalışmada *söylemek*, *bildirmek* gibi asıl fiiller I. tip; *kaşımak*, *dürtmek*, *sıkmak*, *yutmak* gibi fiiller ise II. tip iletişim fiili olarak kabul edilmiştir. Hareket fiillerinden iletişim fiillerine geçiş, fiillerin üye yapılarının çok anlamlı olan ve metaforik olarak kullanılabilen, yazın alanında *üye yapı yapıları* (argument structure constructions) adı verilen soyut anlam yapılarıyla sağlanır ve dilde sıklığa bağlı olarak nispeten sözlükselleşir³³. Üye yapı yapılarının fiillerin anlamlarından bağımsız doğrudan soyut ilişkisel bir anlamı olduğu ve üye yapı yapısının bir biçim-işlev çifti olarak cümlelerin ve fiilin anlamını doğrudan etkilediği düşünülür (bk. Goldeberg, 1995; Casenhiser & Bencini, 2015). Goldberg'e (1995) göre EDEN_{KİM} + KONU_{KİMİ} + HEDEF_{KİME} yapısı potansiyel bir transfer anlamıyla ilgidir. İnsanların anlamsız fiillere bile fiilin kullanıldığı üye yapı yapısının soyut ve bilişsel anlamından hareketle anlam verdiği görülür. Goldberg (1995), "O ona bir şey potadı." gibi bir cümlede anlamsız bir fiil olan *potamak³⁴ fiilinin anlamı insanlara sorulduğunda insanların %60'ının *vermek* anlamıyla yanıtlayacağını, geri kalanın bir kısmının ise *anlatmak* gibi metaforik transfer anlamlarıyla karşılıklı vereceğini ileri sürer. Afarlı (2007) daha da ileri gider ve fiilin üye yapısının fiilden ve fiilin anlamsal-kavramsal özelliklerinden yansımadığını, fiilin belirli söz dizimsel ve anlamsal çerçeveye girmesiyle oluşan bir şey olduğunu ileri sürer. Biz temel üye yapılarının fiilin anlamsal ve mantıksal özelliklerinden yansıdığını ancak üye yapılarının tekrar işlevsel olarak diğer fiillerin kullanıldığı anlam üreten üye yapı yapılarına dönüştüğünü düşünüyoruz. EDEN_{KİM} + ETKİLENEN_{KİMİ} üye ve rol yapısı olan *kaşımak*, *dürtmek*, *sıkmak* fiillerinin SÖYLEYEN_{KİM} + SÖZ_{KİMİ} üye ve rol yapısında kullanılması onların metaforik olarak iletişim fiil sınıfına geçmesini sağlamıştır. Ancak bu tür geçişleri söz konusu fiilin sözlükselleşmiş ya da kalıcı sözlüksel anlamı olarak görmek her zaman doğru olmaz. Bu tür metaforik kullanımların dilin doğası gereği üye yapı yapıları aracılığıyla dilde oldukça mümkün ve yaygın olduğu görülür. (6)'daki kullanımıyla *dürtmek* fiilinin her ne kadar Türkçe Sözlük'te *mecaz* etiketiyle verilse de geçici bir iletişim fiili olduğu söylenebilir. Üye yapı yapılarıyla iletişim fiili olarak kullanılan bu tür fiiller II. tip iletişim fiilleridir. Buna karşın (7)'de SÖYLEYEN_{KİM} + ALICI_{KİMİ} üye ve rol yapısı *uyarmak* fiilinin anlamsal ve mantıksal özelliklerinin doğrudan yansıması

³³ Sözlükselleşmenin kapsamı ve içeriği hakkında bk. Doğan (2016).

³⁴ Bu anlamsız fiil tarafımızdan uydurulmuştur.

olduğu için *uyarmak* I. tip iletişim fiilidir. SÖYLEYEN_{KİM} + ALICI_{KİME} + SÖZ_{KİMİ} üye ve rol yapısı ise *söylemek*, *bildirmek* fiillerinin yansıması olduğu için *söylemek* ve *bildirmek* de I. tip iletişim fiillerindendir.

3a) Ali_[KİM]^{SÖYLEYEN} bize_[KİME]^{ALICI} sınavı kazandığını_[KİMİ]^{SÖZ} söyledi.

6) Nolmuş o Beşiktaş'ın hali öyle? Aaa, (o)_[KİM]^{SÖYLEYEN} durmadan beni_[KİMİ]^{SÖYLEYEN} dürtüyor, bana soruyordu. TUD

7) Atatürk gittikten sonra gelen mebuslar_[KİM]^{SÖYLEYEN} beni_[KİMİ]^{SÖYLEYEN} uyarıyorlardı. TS

4.4. Olay Yapı Zinciri

Fiiller belirli olay ya da süreçleri ifade ederler ve farklı süreç tipleri bazen arka arkaya ya da iç içe gerçekleşir. İletişim fiillerinin ifade ettiği olay başka bir olayın bir parçası ya da aşaması olabilir. Başka bir ifadeyle bir iletişim süreci başka bir süreci ifade eden fiillerin bir aşamasını oluşturur³⁵. Bu durum kimi fiillerin metonimik ilişkiyle eş anlamlı kullanılabilmesi anlamına gelir. Zira yazın alanında iletişim fiillerinin mental fiil sınıfında biliş, duyu ve duygu fiilleriyle birlikte alınmasının nedeni de budur. Örneğin TS'de “yanına gidip konuşmak” anlamıyla da tanımlanan *görmek* fiili (8a)'da duyu fiili; (8b)'de ise iletişim fiili olarak kullanılır. *görmek* fiilinin *konusmak* anlamıyla kullanılması üye yapı yapılarının etkisi yanı sıra esasen iki sürecin organik ilişkisinden kaynaklanır. Konuşma eylemi için önce görme eyleminin gerçekleşmesi gerekir. Görme eylemi gerçekleşmeden “belirtilen sözlük anlamı bağlamında” konuşma eylemi gerçekleşemez. Görme eyleminin konuşma eyleminin ilk aşaması ve öncülü olduğu söylenebilir. Bu tür sürecin farklı aşamalarını anlatan fiiller metonimik ilişkiyle birbirinin yerine kullanılabilir. Bu fiil süreçleri arasındaki bu organik ilişki fiil sınıfları arasında geçişlerin olmasını sağlar. Bu geçişler her ne kadar metonimik ilişkiyle gerçekleşse de üye yapı yapılarının etkisi bu tip iletişim fiillerinde de yadsınmaz. Metonimik ilişkiyle iletişim fiili olarak kullanılabilen özellikle duyu, biliş ve duygu fiilleri bu çalışmada III. tip iletişim fiilleri kapsamında değerlendirilmiştir. *kandırmak*, *kışkırtmak*, *gülmek* vs. fiiller bu sınıfta değerlendirilebilir. Bununla birlikte metonimik ilişkiyle oluşmuş sözlükselleşmiş fiiller bu kapsamda değerlendirilmemiştir. Örneğin (9a)'da *duyurmak* eylemi “duymasına neden olmak” anlamında duyu-işitme eylemi iken (9b)'de “ilan etmek” anlamında iletişim fiilidir ve sözlükselleştiği rahatlıkla söylenebilir. Fiilin farklı anlamları metonimik ilişkiyle oluşmuş, *duyurmak* “ilan etmek” anlamında tümüyle sözlükselleşmiştir. Bundan ötürü böyle fiiller I. tip iletişim fiilleri içinde değerlendirilmiştir. Bu ilişki sadece iletişim fiilleri arasında değil diğer fiil türleri arasında da söz konusudur. Örneğin *bakmak* eylemi *görmek* eyleminden daha önce gerçekleşmesi gereken bir süreçtir. *bakmak* durum eyleminin duyu fiili olarak kullanılması (10b) ya da *görmek* duyu fiilinin *bakmak* durum fiili olarak kullanılması (10c) olay yapı zincirinden ve fiillerin metonimik ilişkisinden ileri gelir. Dolayısıyla *bakmak* ve *görmek* metonimik ilişkiyle birbiri yerine kullanılır ancak diğerlerine nazaran daha sözlükselleştiği söylenebilir.

8a) (Ben)_[KİM]^{SÖYLEYEN} Bugün müdürü_[KİMİ]^{SÖYLEYEN} göreceğim.

8b) (Ben)_[KİM]^{DENEYİMCİ} Yatak odasına giderken Nurefşan'ı_[KİMİ]^{UYARICI} gördüm.

9a) Sesini_[KİM]^{UYARICI} ona_[KİME]^{DENEYİMCİ} bir türlü duyuramadı.

9b) Zaman zaman tiyatrolar bunu_[KİMİ]^{SÖZ} halka_[KİME]^{ALICI} övünçle duyururlardı

³⁵ Fiillerin olay zinciri oluşturmasıyla ilgili bk. Croft (2012).

- 10a) Daire [KİM]^{KONU} denize [KİME]^{HEDEF} bakıyor.
10b) İnsanlar [KİM]^{DENEYİMCİ} kazaya [KİME]^{UYARICI} bakıyor.
10c) Daire [KİM]^{KONU} denizi [KİME]^{HEDEF} görüyor.

4.5. Sözlüksel Yapılar

Eylem ya da süreçler sadece basit ya da türemiş fiillerle değil farklı dil birimleriyle bilhassa fiil eşdizimleri³⁶ (verbal collocations) adı verilen kalıp dil birimleriyle de ifade edilir. Dolayısıyla iletişim fiilleri sınıfı sadece müstakil ya da yalın fiilleri içermez. İletişim fiilleri bir fiil ile belirli isimlerin oluşturduğu sözlüksel yapıları da içerir. Fiil unsurunun bu sözlüksel yapılarda çoğunlukla katkısız ya da eşdizime özgü özelleşmiş bir anlamı vardır. Sözlüksel yapıların isim unsuru üzerine inşa edilmiş özel bir anlamı vardır. Dolayısıyla sözlüksel yapıların fiil unsuru tek başına bir iletişim fiili değildir. Fiil eşdizimlerinin bütünü ancak bir iletişim fiilidir. Fiil eşdizimleri her ne kadar isim ve fiil unsurundan oluşsa da aslında tek bir sözlük birimi olarak işlev görür ve fiilin tek başına belirli bir sözlüksel anlamı yoktur. İsim unsuru ise fiilin tamamlayıcısı görevindedir. İletişim ifade eden sözlüksel yapılar iletişim fiillerinin belirli alt sınıflarına özgü değildir. Sözlüksel yapının isim unsuruna göre çeşitlenir, çoğunlukla diğer iletişim fiillerinden birinin içinde yer alır. Bazen de söyleme tarzını ya da konusunu anlatan bir iletişim fiil sınıfı oluşturur. Sözlüksel yapının isim unsurunun özelliğine göre söylemenin tarzı ve konusu değişiklik gösterecektir. Örneğin *nutuk atmak/ çekmek* eşdiziminde açıklamanın tarzı; *mesaj atmak* eşdiziminde ise bildirmenin aracı vurgulanır. Söz konusu sözlüksel yapıların IV. tip *açıklama* ve *bildirme* fiilleri sınıfında esasen yer aldığı söylenebilir. Bu tür fiilleri Levin'in (1993) etkisiyle konuşma tarzını ya da aracını ifade eden fiiller şeklinde sınıflandırmanın yersiz olduğu söylenebilir. Çünkü ne kadar fiil eşdizimi varsa o kadar da farklı üye ve rol yapısı olan, farklı söz dizimsel davranışlar sergileyen eşdizime özgü anlam vardır. Bunları da ayrı ayrı sınıflandırmanın pek imkânı yoktur.

Fiil eşdizimlerinin üye ve rol yapısında isim unsuru fiilin bir üye ve rolü olarak gerçekleşmediğinden bu birimler TAMAMLAYICI³⁷ terimiyle etiketlenmiştir. Tamamlayıcı etiketi fiilin belirli isimlerle eşdizimsel ilişkilerini ve sözlüksel kılıplaşmayı ifade eder. Eşdizimlilik ilişkisi ↔ işaretiyle etiketlenmiştir. Bu sınıfta sözlüksel yapılar söz dizimi ve sözlük arasında yer alan bir sözlük birimidir. İsim unsuru fiile farklı durum biçim birimleriyle birleşir. Ancak bir sözlüksel yapı olduğunda durum biçim birimlerinin işlevi çoğunlukla kaybolmuştur. Bu nedenle bu tür yapılar anlamsal açıdan tek bir birim ya da bütün olarak ele alınır. Fiil eşdizimlerinin söz dizimsel yapısı, üye ve rol yapısı sözlük anlamlarına göre değişir. Fiil eşdizimleri üye ve rol yapısına, söz dizimsel davranışlarına göre iletişim fiil sınıflarının herhangi birine dâhil olur. Söz konusu fiil eşdizimleri bu çalışmada IV. Tip iletişim fiilleri içinde değerlendirilmiştir.

5. İletişim Fiillerinin Sınıfları

İletişim fiillerinin fiil çerçevesinde çoğunlukla Söyleyen, Söz, Alıcı ve Mevzu anlamsal rolleri bulunur. Bu rollerden en az ikisini ya da sadece Söyleyeni barından fiil çerçeveleri iletişim fiilleri sınıfını tanımlar. Doğan (2011)'de iletişim fiillerinin rol yapısını paylaşan fiiller tespit edilmiş ve Tablo 1'de listelenmiştir.

³⁶ Fiil eşdizimleri için bk. Doğan (2015).

³⁷ Tamamlayıcı Chafe'in (1970) önerdiği bir terimdir. Ona göre bazı fiiller ancak kimi kavramlarla birlikte bir varoluşu ya da eylemi betimler (Chafe, 1970: 156).

İletişim fiil sınıfları, bu fiilleri dikkate alınarak oluşturulmuştur. Tablo 1'deki iletişim fiillerinin bazılarının aynen tekrarlandığı görülür. Bu bir iletişim fiilinin üye ve rol yapılarının yanı sıra farklı söz dizimsel ve sözlüksel yapıların belirleyici olduğu, farklı sözlüksel anlamlarının bulunduğu başka bir ifadeyle iletişim sınıfının farklı alt anlam sınıflarında yer aldığını gösterir. Bu, fiil sınıfları arasında üye, rol ve söz dizimi farklılıklarına koşut olarak geçişlerin mümkün olduğu anlamına gelir.

Tablo 1: İletişim Fiillerinin Rol Yapısını Paylaşan Fiiller (Doğan, 2011)

Açıklamak	Geçmek	Lanetlemek	Tabir etmek
Açıklamak	Gelmek	Lekelemek	Takmak
Açıklamak	Getirmek	Lütfetmek	Tanıklık etmek
Açmak	Gevelemek	Müzakere etmek	Tarif etmek
Aktarmak	Gizlemek	Nakletmek	Tarif etmek
Anlatmak	Görmek	Okumak	Tartışmak
Anlatmak	Görüşmek	Okumak	Tartışmak
Anmak	Görüşmek	Okumak	Tasdik
Atmak	Göstermek	Öğrenmek	Taşlamak
Bağırarak	Gülmek	Ötmek	Tehdit etmek
Bağırarak	Haşlamak	Patlamak	Tekrar etmek
Bastırmak	İsmarlamak	Püskürmek	Temas etmek
Bildirmek	İğnelemek	Saklamak	Temin etmek
Boşalmak	İlişmek	Saldırmak	Temin etmek
Buyurmak	İstemek	Sallamak	Teslim etmek
Buyurmak	İşaret etmek	Sarf etmek	Uyarmak
Cilâlamak	İşaret etmek	Sarmak	Uydurmak
Çağırarak	İşitmek	Savunmak	Veda etmek
Çağırarak	İtiraf etmek	Saymak	Yağlamak
Çağırarak	Kapamak	Sertleşmek	Yargılamak
Çatmak	Karalamak	Seslenmek	Yaymak
Çevirmek	Kaşımak	Seslenmek	Yazmak
Çıkarmak	Kaşımak	Seslenmek	Yazmak
Damgalamak	Kesmek	Sıkamak	Yeşillenmek
Dayatmak	Kıvırmak	Sıralamak	Yıkamak
Değerlendirmek	Konuşmak	Sızlamak	Yırtınmak
Dilemek	Konuşmak	Sohbet etmek	Yorumlamak
Dokunmak	Konuşmak	Sormak	Yumurtlamak
Duraklamak	Konuşmak	Söylemek	Yutmak
Durmak	Konuşmak	Söylemek	Yutmak
Duyamak	Konuşmak	Söylemek	Yuvarlamak
Dürtmek	Kovmak	Söyleşmek	Yüzleşmek
Düzmek	Kötülemek	Söz etmek	Zikretmek
Eğlenmek	Kullanmak	Söz etmek	Zikretmek
Fırçalamak	Kusmak	Sunmak	Zorlamak
Gagalamak	Kutlamak	Şikâyet etmek	
Geçmek	Kükremek	Şikâyet etmek	

İletişim fiilleri üye ve rol yapısına göre önce yedi (7) ana sınıfa ayrılmıştır. Üye ve rol yapısı açısından birer sınıf oluşturan iletişim fiillerinin farklı söz dizimsel yapıları ve davranışları vardır. Daha ayrıntılı ve anlam duyarlı fiil sınıflarının oluşmasında fiillerin söz dizimsel yapı ve davranışları etkili olduğundan söz konusu üye ve rol yapı sınıfları söz dizimsel yapı ve davranışlarına göre tekrar alt sınıflara ayrılmıştır. Fiil sınıflarının oluşmasında söz dizimsel tamlayıcıların seçimli gerçekleşmesi de etkili olduğundan söz dizimsel yapıların seçimli tamlayıcıları parantez () işaretiyle etiketlenmiştir. Aynı söz dizimsel yapıyı paylaşan, aynı söz dizimsel davranışları gösteren iletişim fiilleri üye yapı yapılarını kullanması açısından I. ve II. tip olarak tekrar sınıflandırılmıştır. İletişim fiillerinin oluşmasında olay zinciri ve metonimik sürecin etkili olması durumunda III. tip fiil sınıfı teşkil edilmiştir. Eğer iletişim fiilleri sözlüksel

yapılardan oluşuyorsa IV. tip olarak tasnif edilmiştir. İletişim fiilleri farklı üye ve rol yapısının, farklı söz dizimsel yapı ve davranışların, farklı sözlüksel yapıların ve olay yapı zincirinin etkisiyle birden fazla sınıfın üyesi olarak gerçekleşir. Bu aşamalı tasnif anlamca birbirine daha yakın ya da eş anlamlı fiil sınıflarının belirlenmesini, bir başka deyişle iletişim fiillerinin farklı anlam sınıflarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. İletişim fiillerinin söz konusu dil bilimi esasları ve ölçütleri temelinde anlam duyarlı aşağıdaki ana ve alt sınıfları oluşur:

A. SÖYLEYEN + MEVZU + EYLEM

Bu anlamsal üye ve rol yapısındaki iletişim fiillerinin iki (2) söz dizimsel ve bir (1) sözlüksel yapı açısından farklı alt sınıflara ayrılır. Birinci (A1.) söz dizimsel yapı, *tekrarlama* (I), *övme* (I) *tasdikleme* (II), *bahsetme* (II), *yanıtlama* (III); ikinci (A2) söz dizimsel yapı *bahsetme* (I) ve *hayıflanma* (I); üçüncü (A3.) söz dizimsel-sözlüksel yapı ise *bahsetme* (III) fiil sınıflarını oluşturur. Fiillerin söz konusu anlam sınıflarının oluşmasında söz dizimsel ve sözlüksel yapı farklılaşmaları büyük oranda belirleyici olmuştur. Her fiil sınıfının eş ya da yakın anlamlılık olasılığının yazın alanındaki tematik sınıflandırmalara oranla çok daha yüksek seyrettiği anlaşılır. Söz dizimsel ve sözlüksel yapısı benzer olan fiillerin aynı semantik alanı paylaştığı ve daha eş ya da yakın eş anlamlılık sergilediği ve birçok durumda birbirinin yerine kullanılabilecek özelliklerinin olduğu söylenebilir.

A1. kim + kimi + fiil:

- a) *Tekrarlama Fiilleri* (I): tekrarlamak, tekrar etmek, sayıklamak
- b) *Övme Fiilleri* (I): övmek, methetmek, cilalamak
- c) *Tasdikleme Fiilleri* (II): tasdiklemek, tasdik etmek, doğrulamak, teslim etmek
- d) *Bahsetme Fiilleri* (II): anmak, konuşmak, zikretmek
- e) *Yanıtlama Fiilleri* (III): yanıtlamak, cevap vermek, cevaplamak
- f) *Kınama fiilleri* (I): kınamak, ayıplamak, kötölemek, lanetlemek
- g) *Kınama Fiilleri* (II): karalamak, lekelemek, yargılamak
- h) *Savunma Fiilleri* (II): savunmak

A2. kim + kimden + fiil:

- a) *Bahsetme Fiilleri* (I): bahsetmek, söz etmek, konuşmak
- b) *Hayıflanma Fiilleri* (I): hayıflanmak, söylenmek, yakınmak, şikâyet etmek

A3. kim + tamamlayıcı ↔ fiil:

- a) *Bahsetme fiilleri* (IV): üzerinde durmak; konuya/soruna vs. gelmek, konuya ilişmek, soruna/konuya/noktaya işaret etmek; konuyu kapatmak; farka/konuya/soruna temas etmek, değinmek, lafını/ sözünü açmak vb.
- b) *Yanıtlama Fiilleri* (IV): cevabı basmak
- c) *Tekrarlama Fiilleri* (IV): sözünü/lafını gevelemek

B. SÖYLEYEN + ALICI + EYLEM

Bu anlamsal üye ve rol yapısında iletişim fiilleri üç (3) söz dizimsel ve 1 (bir) sözlüksel yapıya duyarlı farklı alt sınıflara ve anlam alanlarına ayrılır. Birinci (B1) söz dizimsel yapının *bağırma* (I), *sövme* (I),

iltifat etme (I), *yakınma* (II), *sataşma* (III), *alay etme* (III); ikinci söz dizimsel yapının *eleştirme* (I) (II), *kutlama* (I), *uyarma* (I) ve *kışkırtma* (II), *konuşma* (III), *kovma* (II), *azarlama* (I), *kandırma* (III); üçüncü söz dizimsel yapının ise *alay etme* (I) (II) alt iletişim fiillerinin oluşmasında belirleyici olduğu görülür. Bu sınıfta (I.) ve (II.) tip iletişim fiilleri dışında metonimik süreçlerle oluşmuş, *alay etme* (III), *konuşma* (III), *sataşma* (III), *kandırma* (III) gibi farklı anlam sınıflarına dâhil III. tip iletişim fiillerinin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Üye yapı yapılarının (II. tip fiiller) dışında oluşan bu iletişim fiilleri gerçek iletişim fiilleri değildir. Sözlüksel yapıların etkisiyle ise *alay etme* (IV) fiil sınıfı oluşmuştur. IV. tip bir fiil sınıflarının da bir fiil birleşmesinden oluştuğu için ve sözlüksel bir kalıplaşmaya dayandığından prototip bir iletişim fiili değildir.

B1. kim + kime +fiil:

- a) *Bağırma Fiilleri* (I): bağırarak, seslenmek
- b) *Sataşma Fiilleri* (III): sataşmak, saldırmak, (birine) sarmak, çatmak
- c) *Sövme Fiilleri* (I): sövmek, küfretmek, hakaret etmek
- d) *Yakınma Fiilleri* (II): yakınmak, boşalmak, sızlanmak
- e) *İltifat etme Fiilleri* (I): İltifat etmek
- f) *Alay Etme Fiilleri* (III): gülmek

B2. kim + kimi +fiil:

- a) *Eleştirme Fiilleri* (I): eleştirmek, tenkit etmek, yermek
- b) *Eleştirme Fiilleri* (II): iğnelemek, taşlamak, gagalamak
- c) *Kutlama Fiilleri* (I): kutlamak, tebrik etmek, teşekkür etmek
- d) *Uyarma fiilleri* (I): uyarmak, ikaz etmek, ihtar etmek, tembihlemek
- e) *Kışkırtma Fiilleri* (II): dürtmek, kaşımak
- f) *Konuşma Fiilleri* (III): görmek
- g) *Kovma Fiilleri* (II): kovmak, defetmek
- h) *Kandırma Fiilleri* (III): kandırmak, ikna etmek, yanıltmak
- i) *Azarlama Fiilleri* (I): azarlamak, paylamak, fırçalamak, gagalamak, haşlamak

B3. kim + kimle +fiil:

- a) *Alay Etme fiilleri* (I): alay etmek
- b) *Alay Etme fiilleri* (III): eğlenmek

B4. kim + tamamlayıcı ↔ fiil:

- a) *Alay etme fiilleri* (IV): dalga geçmek
- b) *Sataşma Fiilleri* (IV): nefretini/ ökesini kusmak; alev/ ateş püskürmek

C. SÖYLEYEN + SÖYLEYEN + EYLEM

Bu anlamsal üye ve rol yapı sınıfının tek bir söz dizimsel yapı sınıfı vardır. Anlamsal üye ve rol yapısını yüklenen söz dizimsel yapının iletişim fiillerinin *konuşma* (I), *sohbet* (II) ve *tartışma* (I) alt sınıflarının oluşmasında belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

C1. kim + kimle +fiil

- a) *Konuşma Fiilleri* (I): konuşmak, görüşmek
- b) *Sohbet Fiilleri* (I): sohbet etmek, söyleşmek, muhabbet etmek, laflamak
- c) *Tartışma fiilleri* (I): tartışmak, münakaşa etmek, çekişmek, didişmek

D. SÖYLEYEN + SÖZ + ALICI + EYLEM

Bu üye ve rol yapısının gerçekleştiği iki söz dizimsel yapı; bir (1) de sözlüksel yapı vardır. Bunlardan ilki (D1) I. tip söyleme (I), emretme (I), ısmarlama (I), fısıldama (I) ve öğütme (I) fiillerini oluşturmuştur. İkinci söz dizimsel yapının (D2) ise III. tip gizleme (III) ve *işitme* (III) fiilleriyle ilgisi vardır. III. tip söz konusu fiiller daha çok metonimik süreçlerin etkisi ve perspektif değişimiyle oluşmuştur. Bu nedenle tamlayıcıların yüklendiği anlamsal roller de diğerinden farklılaşmaktadır. Sözlüksel yapı (D3) IV. tip öğütme (IV) ve söyleme (IV) fiil sınıflarının oluşmasını sağlamıştır.

D1. kim^{SÖYLEYEN} + kimi/ne^{SÖZ} + (kime^{ALICI}) + fiil

- a) *Söyleme Fiilleri* (I): söylemek, açıklamak, bildirmek, demek, anlatmak, lütfetmek
- b) *Emretme Fiilleri* (I): emretmek, buyurmak
- c) *ısmarlama Fiilleri* (I): ısmarlamak, söylemek
- d) *Fısıldama Fiilleri* (I): fısıldamak
- e) *Öğütme Fiilleri* (I): öğütlemek, telkin etmek

D2. kim^{ALICI} + kimi^{SÖZ} + kimden^{SÖYLEYEN} + fiil

- a) *Gizleme Fiilleri* (III): gizlemek, saklamak
- b) *İşitme Fiilleri* (III): işitmek, öğrenmek, duymak

D3. kim + kime + tamamlayıcı ↔ fiil

- a) *Öğütme Fiilleri* (IV): tavsiye vermek, öğüt vermek, nasihat etmek/ vermek, salık vermek, akıl vermek
- b) *Söyleme Fiilleri* (IV): adını zikretmek, laf/ söz sarf etmek

E. SÖYLEYEN + MEVZU + ALICI + EYLEM

Bu üye ve rol yapısı sınıfında olan iletişim fiillerinin dördü (4) söz dizimsel, biri (1) sözlüksel yapı duyarlı beş (5) farklı alt sınıfı oluşmuştur. Birinci (E1) söz dizimsel yapı I. tip açıklama (I), sorma (I), itiraf etme (I) fiil sınıflarını oluşturur. Aynı söz dizimsel yapının Alıcı rolünü yüklenen **kime** tamlayıcısının zorunlu olduğu ikinci söz dizimsel yapı iletişim fiillerinin *bildirme* (I), *davet etme* (I), *ilan etme* (I), *şikâyet etme* (I) olmak üzere daha farklı I. tip tematik fiil sınıflarını ürettiği görülür. Aynı söz dizimsel yapı, üye yapı yapılarının etkisiyle *bildirme* (II) ve *davet etme* (II) gibi II. tip iletişim fiil sınıfı da üretmiştir. Üçüncü (E3) söz dizimsel yapı III. tip iletişim fiili olarak *isteme* (III) ile ilgilidir. Dördüncü (E4) söz dizimsel yapının ise suçlama (III) fiillerini ürettiği söylenebilir. Sözlüksel yapılarla oluşan iletişim fiillerinin ise çoğunlukla farklı tematik fiil sınıflarıyla ilgili olduğu görülür. Sözlüksel yapıları aynı anlamsal üye ve rol yapısını paylaştığı diğer fiil sınıflarıyla tasnif etmek çoğunlukla güçtür. Ne kadar sözlüksel yapı varsa bir o kadar da çeşitlenen fiil sınıfı ve anlamı vardır. Bu çoğunlukla fiil eşdiziminin isim unsuruna göre değişir. Bu nedenle sözlüksel yapıların etkili olduğu VI. tip iletişim fiilleri farklı fiil sınıfları içinde yer alır.

E1. kim + kimi + (kime) + fiil

a) *Açıklama Fiilleri* (I): açıklamak, anlatmak, yorumlamak, izah etmek, tarif etmek, sıralamak, konuşmak, değerlendirmek

a) *İtiraf Etme Fiilleri* (I): itiraf etmek

b) *Sorma Fiilleri* (I): sormak, danışmak

E2. kim + kimi + kime + fiil

a) *Bildirme Fiilleri* (I): bildirmek, anlatmak, söylemek

b) *Bildirme Fiilleri* (II): aktarmak, nakletmek, ötmek, iletmek

c) *Davet Etme Fiilleri* (I): davet etmek, çağırmak

d) *Davet Etme Fiilleri* (II): okumak

e) *Önerme Fiilleri* (I): önermek, tavsiye etmek

f) *Şikâyet Etme Fiilleri* (I): şikâyet etmek, kötülemek

g) *Duyurma Fiilleri* (III): duyurmak, ilan etmek

E3. kim + kimi + kimden + fiil:

a) *İsteme Fiilleri* (III): istemek, dilenmek, rica etmek

E4. kim + kimi + kimle + fiil

a) *Suçlama fiilleri* (III): suçlamak, itham etmek, damgalamak

E5. kim + (kime) + tamamlayıcı ↔ fiil:

a) *Bildirme Fiilleri* (IV): haber/ bilgi vermek; haber/ bilgi geçmek, getirmek

b) *Yakınma Fiilleri* (IV): derdini, sıkıntısını vs. açmak; derdini, içini vs. dökmek

c) *Söyleme Fiilleri* (IV): laf, iftira, yalan vs. atmak; yemin, söz vs. vermek/etmek, yalan, palavra vs. savurmak; şiir/ şarkı/türkü okumak

d) *Açıklama Fiilleri* (IV): demeç vermek

e) *Anlatma Fiilleri* (IV): hikâye/masal/ öykü anlatmak

F. SÖYLEYEN + SÖYLEYEN + MEVZU + EYLEM

Bu anlamsal üye ve rol yapısı tek bir söz dizimsel yapıya duyarlıdır. Bu söz dizimsel yapının (F1) I. tip *müzakere* (I) fiilleriyle ilgili olduğu görülmektedir. Farklı fiil sınıflarından *görüşmek*, *konuşmak*, *tartışmak* fiilleri söz dizimsel yapının ve metonimik sürecin etkisiyle müzakere (III) fiil sınıflarına geçiş yapmıştır.

F1. kim + kimi + (kimle) + fiil

a) *Müzakere Etme Fiilleri* (I): müzakere etmek

b) *Müzakere Etme Fiilleri* (III): tartışmak, görüşmek, konuşmak

G. SÖYLEYEN + EYLEM

Bu anlamsal üye ve rol yapısının tek bir söz dizimsel yapısı, tek bir üye ve rol yapısı vardır. Buna karşın dört (4) farklı fiil sınıfı oluşturur. Haykırma (I), kekeleme (I), mırıldanma (I) fiil sınıflarını teşkil eder. Bu üye ve rol yapısı II. Tip fiil olarak sızlanma (II), haykırma (II) ve kekeleme (II) fiil sınıflarıyla ilgilidir.

G1. kim + fiil

- a) *Haykıırma fiilleri* (I): haykıırmaq, bağıırmaq, seslenmek, feryat etmek
- b) *Haykıırma Fiilleri* (II): kükremek, sertleşmek, hırlamak, anırmak
- c) *Sızlanma Fiilleri* (II): sızlamak, sızlanmak, homurdanmak
- d) *Kekeleme Fiilleri* (I): kekelemek
- e) *Kekeleme Fiilleri* (II): duraklamak, duraksamak, tereddüt etmek
- f) *Mırıldanma Fiilleri* (I): mırıldanmak, sayıklamak, gevelemek

Sonuç

Türkçe 534 fiilin istem bilgisinin betimlendiği 2250 fiil çerçevesi analiz edildiğinde iletişim fiillerinin anlam duyarlı yedi (7) üye ve rol yapı sınıfının olduğu görülmüştür. Her üye ve rol yapısı sınıfı iletişim fiillerinin söz dizimsel yapı ve davranışlarına göre tekrar on beş (15) sınıfa ayrılır. Fiillerin söz dizimsel yapı ve davranışlarının dikkate alınması iletişim fiillerinin anlama duyarlı daha ayrıntılı sınıflanmasına imkân vermiştir. Üye ve rol yapılarının söz dizimsel yapılarla birlikte değerlendirilmesi yakın anlamlı fiillerin aynı grupta tasnif edilmesini sağlamıştır. Bu nedenle aynı üye ve rol yapısında aynı söz dizimsel yapı sınıfında olan fiillerin yakın anlamlı olduğu söylenebilir. Dilsel esas ve ölçütlere dayanan hibrit yaklaşımla iletişim fiillerinin anlam duyarlı otuz bir (31) fiil sınıfının olduğu tespit edilmiştir:

1) <i>Açıklama Fiilleri</i>	24) <i>Övme Fiilleri</i>
2) <i>Alay Etme fiilleri</i>	25) <i>Sohbet Fiilleri</i>
3) <i>Azarlama Fiilleri</i>	26) <i>Sorma Fiilleri</i>
4) <i>Bağırma Fiilleri</i>	27) <i>Sövme Fiilleri</i>
5) <i>Bahsetme Fiilleri</i>	28) <i>Söyleme Fiilleri</i>
6) <i>Bildirme Fiilleri</i>	29) <i>Şikâyet Etme Fiilleri</i>
7) <i>Davet Etme Fiilleri</i>	30) <i>Tekrarlama Fiilleri</i>
8) <i>Eleştirme Fiilleri</i>	31) <i>Uyarma fiilleri</i>
9) <i>Emretme Fiilleri</i>	
10) <i>Fısıldama Fiilleri</i>	
11) <i>Hayıflanma Fiilleri</i>	
12) <i>Haykıırma fiilleri</i>	
13) <i>İsmarlama Fiilleri</i>	
14) <i>İltifat etme Fiilleri</i>	
15) <i>İtiraf Etme Fiilleri</i>	
16) <i>Kekeleme Fiilleri</i>	
17) <i>Kınama fiilleri</i>	
18) <i>Konuşma Fiilleri</i>	
19) <i>Kutlama Fiilleri</i>	
20) <i>Mırıldanma Fiilleri</i>	
21) <i>Müzakere Etme Fiilleri</i>	
22) <i>Öğütleme Fiilleri</i>	
23) <i>Önerme Fiilleri</i>	

İletişim sınıfları dört (4) farklı tipte kendini gösterir. Bir iletişim türü ifade eden fiillerin bir kısmı ve çoğunluğu asıl yani I. tip iletişim fiilleridir. Üye yapı yapılarını, olay yapı zincirini ve sözlüksel yapıları ise II., III. ve IV. tipte iletişim fiilleri üretir. Aynı fiil tipine giren fiillerin yüksek eş anlamlılık gösterdiği rahatlıkla söylenebilir. Bir fiilin birden fazla fiil tipinde ve sınıfında bulunması ise çok anlamlılığına delalet eder. İletişim fiillerinin sayısı üye yapı yapılarının, olay yapı zinciri ve sözlüksel yapının etkisiyle bir başka ifadeyle dilin alan üretim süreçleriyle çok farklı fiiller iletişim fiiline dönüşebilir. İletişim fiilleri her ne kadar otuz bir (31) alt sınıfa ayrılrsa da bazı fiil sınıfları aynı eylemin aşamalarını oluşturur. Örneğin söyleme, bildirme ve açıklama fiilleri ya da konuşma ve sohbet fiilleri olay yapı zincirinin farklı aşamalarıdır. Bu nedenle sadece söyleme ve konuşma fiilleri sınıfı I. tip; diğerleri olay yapı zincirinin etkisiyle II. tip iletişim fiili olarak değerlendirilebilir ve tasniften çıkarılabilir. Buna söz dizimsel yapı ve davranışlarının benzerliği de imkân verir. Bu yaklaşımla fiil sınıflarının sayısı oldukça azaltılabilir. Söyleme, açıklama ve anlama fiilleri ile konuşma ve sohbet fiilleri arasındaki fark ise figüratif/ metaforik dil ve düşünceye bırakılabilir. Ancak söz dizimsel yapı ve davranışları aynı olmayan fiiller bu tür bir birleştirmeye imkân vermez. Azarlama fiilleri ile sövme fiilleri tematik olarak aynı sınıfta değerlendirilebilir gibi dursa da söz dizimsel yapı ve davranışları onların farklı olduğunu gösterir. Bu farklılık onların eş ya da yakın anlamlı kullanılmayacağına da işaret eder. Buna karşın açıklama, söyleme ve bildirme fiillerinin çok anlamlılık sergilediği ve bir fiilin üç farklı sınıfta yer aldığı ve sınıfın diğer üyeleriyle eş ya da yakın anlamlı kullanılabildiği görülür. O zaman bir fiilin farklı sınıflarda söz dizimsel yapı ve davranışları benziyorsa olay yapı zinciri temelinde metonimik ilgiyle oluştuğu yorumu yapılabilir. Bu çalışmada geliştirilen hibrit yaklaşım diğer fiil sınıflarına da uygulanabilir, tümüyle sezgiye dayalı sınıflamalara kıyasla daha güvenilir sonuçlar elde edilebilir. Hibrit yaklaşım yeni geliştirilmiş farklı bakış açılarıyla olgunlaştırılabilir, ileriye dönük daha sağlam bir kurama dönüştürülebilir. Bu durum araştırmacıların diğer fiil türlerine bu yaklaşımı uygulamasıyla mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Afarli, T. A. (2007). Do verbs have argument structure. In E. Reuland, T. Bhattacharya, G. Spathas (Eds.). *Argument Structure* (pp.1-16). John Benjamins Publishing Company.
- Aydemir, A. (2010). *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*. Grafiker Yayınları.
- Aydoğmuş, E. (2021). Özbek Türkçesinde mental fiiller. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 135-151.
- Bacanlı, E. (2014). *Kılımsız Kategorisi ve Altaycada Kılımsız Belirleyicisi Olarak Art Fiiller*. Türk Dili Kurumu Yayınları.
- Baker, C. & Ruppenhofer, J. (2002). FrameNet's Frames vs. Levin's Verb Classes. In J. Larson and M. Paster (Eds.) *Proceedings of the 28th Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* (pp, 27-38). Berkeley: U of California at Berkeley.
- Banguoğlu, T. (2000). *Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Barutçu Özönder F.S. (1999). Türk Dilinde Fiil ve Fiil Çekimi. In *Türk Gramerinin Sorunları II* (pp. 56-64). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgegil, K. (1984). *Türkçe Dilbilgisi*. Dergâh Yayınları.

- Bilgin Aksoy, G. (2021). *Azerbaycan Türkçesinde Mental Fiiller* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
- Bilgin Aksoy, G. (2022a). Azerbaycan Türkçesinde duygu fiillerinin anlam bilimsel yapı görünüşleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 29, 73-87.
- Bilgin Aksoy, G. (2022b). Anlam Bilimsel Bir Fiil Kategorisi Olarak Mental Fiiller. *Dil Araştırmaları*, 16 (30) , 115-137.
- Boas, H. C. (2008). Towards a frame-constructural approach to verb classification. *Grammar, Constructions, and Interfaces: Special issue of Revista Canaria de Estudios*, 57, 17-48.
- Bozaner, K. (2022). *Türkçede Fiil Sınıfları ve Özellikleri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Bresnan, J. (2001). *Lexical-Functional Syntax*. USA: Blackwell Publishers.
- Casenhiser, D. & Bencini, G. (2015). 28. Argument structure constructions. In Dabrowska & D. Divjak (ed.), *Handbook of Cognitive Linguistics* (pp. 579-594). De Gruyter Mouton.
- Chafe, W.L. (1970). *Meaning and The Structure of Language*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Comrie, B., Hartmann, I; Haspelmath, M.; Malchukov, A. and Wichmann, S. (2015). *Introduction*. Andrej Malchukov and Bernard Comrie (Eds.), *Valency Classes in the World's Languages*, Berlin: De Gruyter Mouton, s. 3-26.
- Croft, W. (2012). *Verbs- Aspect and Causal Structure*. Oxford University Press.
- Çelik, T. (2021). *Risale-i Kudsiyye'de Mental Fiiller ve Dizin*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Kastamonu Üniversitesi.
- Daneš, F. (1994a). The Sentence-Pattern Modal of Syntax. In Philip A. Luelsdorff (ed.), *The Prague School of Structural and Functional Linguistics: A Short Introduction* (pp. 197- 223). Jhon Benjamins B.V.
- Daneš, F. (1994b). Some Thoughts on Semantic Structure. In Philip A. Luelsdorff, Jarmila Panevová, Petr Sgall (eds.). *Praguiana 1945-1990* (pp. 71-86). Jhon Benjamins B.V. 71- 86.
- Dik, S. C. (1980). *Studies in Functional Grammar*. London/ New York: Academic Press.
- Doğan, N. (2011). *Türkiye Türkçesinde İsteme Göre Anlam Değişiklikleri* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Doğan, N. (2015). Türkçe Sözlük'te Fiil Eşdizimlilik. *Gazi Türkiyat*, 17, 7-84.
- Doğan, N. (2016). *Türkiye Türkçesinde Fiil Eşdizimleri*. Ankara: Kitabevi Yayınları
- Doğan, N. (2017). Türkçe fiillerin anlam bilimsel sınıfları. In Sema Noyan& E. Kapağan (Eds.), *I. Uluslararası Dil ve Edebiyatta Modernleşme ve Gelenek Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (pp. 223-252). Karabük Üniversitesi Yayınları.
- Doğan, N. (2018). Söz dizimsel açıdan Türkçe fiil sınıfları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(4), 2204-2225.
- Doğan, N. (2021). *Türkçe Söz Diziminin Sınırlılıkları*. Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9 (6) , 1863-1876.
- Doğru, F. (2021). Risâletü'n-Nushiyye'de İletişim Fiilleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, Yunus Emre ve Türkçe Özel Sayısı, 138-154.
- Dolati Darabadi, M. (2018). Nehcü'l Feradis'te Mental Fiiller. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 85-113.
- Dux, R. (2020). *Frame-Constructural Verb Classes -Change and Theft verbs in English and German*. John Benjamins Publishing Company.
- Erdem, M. (2007). Oğuz Grubu Lehçelerinde İletişim Fiilleri. *MTAD*, 4(2), 94-103.
- Erdem, M. (2016). Türkçede Fiiller ve Sınıflandırma Sorunları. *Turkish Studies*, 11(20), 185-200.

- Fillmore, C. (2006). Frame Semantics. In Dirk Geeraerts (ed.), *Cognitive Linguistics: Basic Readings* (pp. 374–402). Walter de Gruyter.
- Fillmore, C. J. (2003). Valency and Semantic Roles: the Concept of Deep Structure Case. In Vilmos Ágel vd. (Eds), *Dependency and valency: An international handbook of contemporary research* (p. 457-475). Berlin and New York: Walter de Gruyter,
- García-Miguel, J.& Francisco J. A. (2005). Verbs, semantic classes and semantic roles in the adesse Project. *Proceedings of the Interdisciplinary Workshop on the Identification and Representation of Verb Features and Verb Classes*, Saarland University.
- Goldberg, A. E. (1995). *Constructions A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. The University of Chicago Pres.
- Grimshaw, J. (1992). *Argument Structure*. Cambridge. The MIT Press.
- Hacıeminoğlu, N. (1991). *Türk Dilinde Yapı Bakımından Fiiller*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Halliday, M. A. K. (1985). *An Inroduction to Functional Grammar*. Edward Arnold.
- Hirik, E. (2018). *Türkiye Türkçesinde Mental Fiiller*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Horák, A. (1998). Verb Valency and Semantic Classification of Verbs. *Proceedings of TSD September (23-26, 1998)*. Masaryk University.
- Johanson, L. (2016). *Türkçede Görünüş*. Nurettin Demir (çev). Grafiker Yayınları.
- Kamchybekova, K. (2019). *Kırgız Türkçesinde Duyu Fiilleri*[Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Karadoğan, A. (2009). *Türkiye Türkçesinde Kılımsız*. Divan Kitap
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lazard, G. (2002). Transitivity Revisited as an Example of a More Strict Approach in Typological Research. *Folia Linguistica*, 36(3-4), 141-190.
- Levin, B. (1993). *English Verbs Classes and Alternations*. The Universty of Chicago Press.
- Levin, B., Rappaport Hovav, M. (2005). *Argument Realization*. Cambridge University Pres.
- Malchukov, A. vd. (2015). *Leipzig Questionnaire on valency classes*. Andrej Malchukov and Bernard Comrie (Eds.), *Valency Classes in the World's Languages* (p. 28-39). De Gruyter Mouton,
- Özeren, M., Alan, İ. (2018), *Kırgız Türkçesinde Mental Fiiller*. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 61, 203-224.
- Rappaport Hovav, M., Levin, B. (1998). Building Verb Meaning. In M. Butt and W. Geuder (ed.). *The Projection of Arguments* Stanford (pp. 97-134). CSLI
- Seçkin, K. (2019). *Eski Türkçede Mental Fiiller* [Doktora tezi]. Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Soydan, S. ve Saz, M. (2019). Lisânü't Tayr'da İletişim Fiilleri. *Turkish Studies*, 14(2), 855-878.
- Şahin, S. (2012). *Türkmen Türkçesinde Mental Fiiller* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi
- Şirin User, H. (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları. Söz Varlığı İncelemesi*. Kömen Yayınları.
- Van Valin, R. D. (1993). *A Synopsis of Role and Reference Grammar*, in *Advances in Role and Reference Grammar*, R. D. Van Valin (Ed.). John Benjamins Publishing Company.
- Vendler Z. (1968). *Adjectives and Nominalization*. Mouton,
- William, C. (2012). *Verbs. Aspect and Causal Structure*. Oxford University Press.
- Yaylagül, Ö. (2005), *Türk Runik Harfli Metinlerde Mental Fiiller*. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 17-51.
- Yıldız, H. (2016). *Eski Uygurcada Mental Fiiller* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi
- Yıldız, H. (2017). Türk Dilinde Fiillerin Semantik Sınıflandırılması Problemi. *Littera Turca*, 3(1), 337-362.
- Yıldız, H. (2020). Eski Uygurcada Mental Fiiller Arası Geçişler Üzerine Notlar. *Gazi Türkiyat*, 26, 105-125.

Extended Abstract

In Turkish linguistic studies, the traditional studies and classifications of verbs based on morphology have been abandoned in recent years and have been replaced by verb classifications and studies based mostly on thematic or conceptual fields. Although researchers say that the thematic-based verb classifications are verb meaning classes, it is seen that they are not based on a semantic basis, but rather based on specific conceptual fields and linguistic intuitions of researchers. This has caused some problems in verb classifications. The most important of these problems are as follows: First, the number and subclasses of the proposed verb classes, and in the narrow sense, the communication verbs differ greatly from researcher to researcher in terms of quantity. It is seen that different thematic verb classes ranging from 3 to 230 are suggested in linguistic studies. An action or process taken by a researcher in a verb class can be evaluated by another researcher in another class or in a separate class. Secondly, this approach has led to the classification of different verbs in the same class in terms of their meanings, syntax, argument and role structure, and syntactic behaviors. This has revealed detachments from the logical, syntactic, lexical, semantic structures and relations of the language. Verbs with different argument structure, role structure, syntactic structure and lexical structure are not likely to show a class feature in terms of semantics. Therefore, classifications based on thematic basis do not reflect near-synonyms or synonyms of verbs, and it does not seem possible to be in the same class in terms of argument and role structure. It can be said that thematic-based verb classifications are quite traditional in linguistic studies. Although verbs are mostly classified in terms of structure in Turkish Turcology, they have also been classified based on thematic basis for a long time. In the West and in the Russian linguistics environment, detailed verb classifications based on thematic basis have traditionally been made for a long time. On the other hand, in recent linguistic studies, verb classifications are moving in quite a different direction. The semantic classes of verbs can be determined according to more reliable and consistent linguistic principles and criteria, not the linguistic intuition of the researchers. Today, thematic classification studies have long been abandoned in linguistics studies, verbs are generally classified according to certain universal linguistic principles and criteria, and hybrid approaches are used. Even though Levin's (1993) famous thematic verb classification is determined by the syntactic behavior of verbs and argument alternation possibilities, today it is found intuitive compared to the findings of frame semantics and new approaches are suggested in the classification of verbs.

In the West, verb classes based on actionart and thematic are examined on the basis of argument structures and role frames, argument structure structures, valency/ argument frames, argument alternations AND frame-constructional in parallel with linguistic developments, and they are reclassified with hybrid approaches in which more than one approach is used together. is being done. Hybrid approaches facilitate the identification of semantic verb classes, which also describe the semantic relations of verbs such as synonymy, near-synonym, subsynonym, and polysemy. However, today, attempts to classify verbs based on different historical and contemporary Turkish dialects of Turkish and their texts, which include detailed sections on main and sub-verb classes, are still thematically based on specific verb thematic or conceptual areas and the linguistic intuitions of researchers. The detailed classification of verbs based on only certain themes or concepts does not mean that verbs are classified semantically in such studies. The actual semantic classes of verbs, the semantic processes that verbs are exposed to due to syntactic and lexical reasons, the transitions between verb classes, the semantic relations of verbs such as polysemy and synonymy can only be determined with a linguistic hybrid approach in line with the developments in linguistics today, not with thematic approaches. In this study, five (5) different linguistic principles and criteria specific to Turkish were developed in order to determine the subclasses of communication verbs: argument and role structure, argument structure structures, event chain or event structure chain, syntactic structure and lexical structure. Sub-classes of communication verbs are determined based on these principles and criteria, and they are divided into more consistent and sensitive classes compared to thematic-based intuitive

verb classifications. Communication verbs were first divided into seven (7) main classes in terms of argument and role structure on the basis of frame semantics. Each argument and role structure class is divided into eighteen (18) classes, three (3) of which are lexical structure sensitive, according to the syntactic structure and behavior of the communication verbs. With the help of other criteria, each major semantic and sub-syntactic verb class was labeled with four (4) different verb types. It has been suggested that the first (I) type communication verbs are the main ones, the second (II) type communication verbs are formed through metaphorical argument structure structures, the third (III) type communication verbs are formed through the chain of events and metonymic processes, and the fourth (IV) type communication verbs are formed through lexical structures. This shows how communication verbs differ from other verb classes in terms of argument and role structure, and under what conditions transitions between verb classes are possible. When 2250 verb frames, in which 534 verbs in Turkish are described, are analyzed, it has been determined that communication verbs consist of the following classes in terms of argument and role structure, syntactic and lexical structure in Turkish.

A. Sayer-Topic-Verb

a1. Nom-Acc-verb

a2. Nom-Abl-verb

a3. Nom-Complement ↔ verb

B. Sayer-Recipient-Verb

B1. Nom-Dat-verb:

B2. Nom-Acc-verb

B3. Nom-Ins-verb

B4. Nom-Complement ↔ verb:

C. Sayer-Sayer-verb

C1. Nom-Ins-verb

D. Sayer-Message-Recipient-verb

D1. Nom-Acc-(Dat)-verb

D2. Nom-Acc-Abl-verb

D3. Nom-Dat-Complement ↔ verb

E. Sayer-Topic-Recipient-verb

E1. Nom-Acc (Dat)-verb

E2. Nom-Acc-Dat-verb

E3. Nom-Acc-Abl-verb

E4. Nom-Acc-Ins-verb

E5. Nom-(Dat)-Complement ↔ verb:

F. Sayer-Sayer-Topic-verb

F1. Nom- Acc-(Dat)-verb

G. Sayer-verb

G1. Nom-verb

This process has revealed the following thirty-one (31) communicative verb classes of type I based on linguistic principles and criteria.

1) Verbs of Explanation

2) Verbs of Ridicule

3) Verbs of Rebuke

4) Shouting Verbs

5) Mention Verbs

6) Declaring Verbs

Screaming verbs

13) Verbs of Order

14) Verbs of Compliment

15) Verbs of Confession

16) Stuttering Verbs

17) Verbs of Censure

18) Verbs of Speech

25) Conversation Verbs

26) Verbs of Asking

27) Verbs of Swear

28) Verbs of Saying

7) Verbs of Invitation

8) Verbs of Criticism

9) Verbs of Command

10) Whispering Verbs

11) Verbs of Regret

12)

19) Celebration Acts

20) Verbs of Murmur

21) Confering Verbs

22) Advising Verbs

23) Verbs of Offer

24) Verbs of Praise

29) Complaint Verbs

30) Repetition Verbs

31) Warning Verbs

